Цинамонові крамниці

Серпень

1

У липні батько мій виїжджав на води і залишав мене з матір'ю і старшим братом на поталу білих від жару, приголомшливих літніх днів. Запаморочені світлом, ми порпалися в тій великій книзі вакацій, усі аркуші якої палали від блиску і мали на дні солодкий до знемоги м'якуш золотих грушок.

Аделя у світлисті ранки верталася, як Помона з вогню розжевреного дня, висипаючи з кошика барвисту вроду сонця — лиснючі, повні води під прозорою шкірочкою, черешні, таємничі, чорні вишні, пахучість яких перевершувала те, що здійснялося в смаку; морелі, в золотому м'якуші яких було осердя довгих пополуднів; а поряд з тою чистою поезією овочів вона викладала набряклі силою й поживністю клапті м'яса з клявіятурою телячих ребер, водорості городини, ніби умертвлені головоноги і медузи — сирий матеріял обіду із ще не сформованим і пісним смаком, вегетативні і телюричні інґредієнції обіду із запахом дикого поля.

Через темне помешкання на першому поверсі кам'яниці в Ринку переходило щодня наскрізь ціле велике літо: тиша тремтливих шарів повітря, квадрати блиску, що снили жагучий свій сон на підлозі; мелодія катеринки, добута з найглибшої золотої жили дня; два-три такти рефрену, що знову й знову награвали десь на фортепіяно, мліли в сонці на білих тротуарах, загублені у вогні глибокої днини. Після прибирання Аделя запускала на покої тінь, засуваючи полотняні штори. Тоді барви сходили на октаву глибше, покій наповнювався сутінню, мов би занурений у світло морської глибини, ще мутніш відбитий у зелених

дзеркалах, а вся денна спека дихала на шторах, що легко хвилювалися від марень полудневої години.

В суботні пополудні я виходив з матір'ю на прогулянку. З півмороку сіней відразу вступалося у сонячну купіль дня. Перехожі, бродячи в золоті, мали очі змружені від жару, мов би заліплені медом, а підтягнута верхня губа вишкіряла їм ясна і зуби. І всі, що бродили в тому золотистому дні, мали оту гримасу сквару, так, мов би сонце наклало своїм послідовникам одну й ту саму маску — золоту маску сонячного братства; і всі, що йшли сьогодні вулицями, зустрічалися, розминалися, старі й молоді, жінки і діти, вітали одне одного на ходу тою маскою, намальованою грубою, золотою фарбою на обличчі, щирили одне одному ту бакхічну гримасу — варварську маску поганського культу.

Ринок був порожній і жовтий від жару, виметений від куряви гарячими вітрами, як біблійна пустеля. Тернисті акації, що виросли з пустки жовтої площі, кипіли над нею ясним листям, букетами шляхетно почленованих зелених філіґранів, як дерева на старих ґобеленах. Здавалося, що ті дерева афектують вихор, театрально збурюючи свої крони, щоб у патетичних перегинах показати витворність листяних віял із сріблястими, як хутра благородних лисиць, животиками. Старі будинки, полірані вітрами багатьох днів, забарвлювалися відсвітами великої атмосфери, відгомонами, спогадами барв, розпорошеними в глибині кольорової погоди. Здавалося, що цілі ґенерації літніх днів (як терплячі штукатури, що оббивають старі фасади від плісняви тиньку) обтлукували брехливу ґлязуру, з дня на день виразніше видобуваючи істинне обличчя будинків, фізіономію долі і життя, яке формувало їх ізсередини. Тепер вікна, осліплені блиском порожньої площі, спали; балькони визнавали перед небом свою порожнечу; відчинені сіни пахли холодом і вином.

Купка обдертюхів, що вціліла в куті Ринку перед полум'яною мітлою спеки, облягала шматок муру, знову й знову випробовуючи його кидками ґудзиків і монет, немов би з гороскопу тих металевих кружечків можна було відчитати справжню таємницю муру,

порисованого гієрогліфами подряпин і тріщин. Зрештою, Ринок був порожній. Очікувалося, що перед ці склепінчасті сіни з бочками винаря в тіні хитливих акацій підійде проваджений за вузду ослик Самарянина, а двоє пахолків турботливо стягнуть з розпаленого сідла хворого мужа, щоб по холодних сходах внести його обережно на пропахлий шабасом поверх.

Так мандрували ми з матір'ю через дві сонячні сторони Ринку, водячи наші заламані тіні по всіх будинках, як по клявішах. Квадрати бруку поволі минали під нашими м'якими і пласкими кроками — одні блідо-рожеві, як людська шкіра, інші золоті й сині, всі пласкі, теплі, оксамитові на сонці, немов якісь сонячні лиця, затоптані стопами аж до невпізнання, до блаженного небуття.

Аж урешті на розі вулиці Стрийської ми ввійшли в затінок аптеки. Велика сулія з малиновим соком у широкому аптечному вікні символізувала прохолоду бальзамів, якою всяке страждання можна було там втолити. Ще два-три будинки — і вулиця не могла вже далі втримати декорум міста, як той селянин, що, вертаючись до рідного села, роздягається по дорозі з міської своєї елеґанції, одміняючись поволі, в міру наближення до села, у сільського обдертюха.

Передміські будиночки тонули разом з вікнами, запалі в буйному і поколошканому квітуванні маленьких садочків. Забуті великою дниною, плодилися буйно і тихо всілякі зела, квіти і бур'яни, раді з тої павзи, яку вони могли проснити за оберегом часу, на рубежах нескінченного дня. Величезний соняшник, видвигнутий на могутньому стеблі і хворий на елефантіясис, чекав у жовтій жалобі останніх, сумних днів життя, вгинаючися під переростом потворної корпуленції. Але наївні передміські дзвіночки і перкаликові, невибагливі квіточки стояли безпорадні у своїх накрохмалених, рожевих і білих сорочечках, без розуміння до великої трагедії соняшника.

Сплутана гущава трав, хвощів, зілиська і будяків яріє у вогні пополудня. Гуде ройовищем мух пообідня дрімота городу. Золоте стернище кричить у сонці, як руда сарана; у ряснистому дощі вогню верещать цвіркуни; струки насіння жбухкають тихо, як польові коники.

А ближче до паркана кожух трав підноситься випуклим горбом-пагорбом, так, наче город повернувся в сні на другий бік і його грубі, селянські коркоші дихають тишею землі. На тих коркошах городу нехлюйна, бабська буйність серпня вивелетніла в глухі заглибища величезних лопухів, розпаношилася клаптями волохатих листяних блях, вибуялими облизнями м'ясистої зелені. Там ті вилупуваті халабуди лопухів вибалушилися, як бабиська, що широко порозсідалися, напівпожерті власними ошалілими спідницями. Там город задурно продавав найдешевші крупи дикого бузку, просмерджену милом, грубу кашу бабок, дику оковиту м'яти і всяку найгіршу серпневу тандиту. Але по другому боці паркана, за тим маточником літа, в якому розрослася глупота зідіотілих бур'янів, було смітниськo, що дико заросло будяками. Ніхто не знав, що саме там серпень того літа відправляв свою велику, поганську оргію. На тому смітниську, сперте на паркан і заросле диким бузком, стояло ліжко скретинілої дівчини Тлуї. Так усі ми називали її. На купі сміття і покидьків, старих горнців, пантофлів, румовища й гамузу стояло зелено мальоване ліжко, підперте замість відсутньої ноги двома старими цеглинами.

Повітря над тим румовищем, здичавіле від жару, тяте блискавицями лиснючих кінських мух, розлючених сонцем, тріщало, мов від невидимих торохкавок, і роздрочувало до нестями.

Тлуя сидить навпочепки серед жовтої постелі і шмаття, її велика голова їжачиться віхтями чорного волосся. Обличчя її корчливе, як міх гармонії. Щохвилі гримаса плачу складає цю гармонію в тисячу поперечних зборок, а здивування знову розтягає її, вигладжує зборки, відслоняє шпарки дрібних очей і вологі ясна з жовтими зубами під рильцюватою, м'ясистою губою. Минають години, повні жару і нудьги, під час яких Тлуя півголосно жебонить, дрімає, стиха сквигає й кахикає.

Мухи обсідають її, нерухому, густим роєм. Але знагла ціла ота купа брудних ганчірок, шмаття і дрантя починає ворушитися, мов би оживлена шурхотом висиджених у ній щурів. Мухи будяться сполошені й підносяться великим, гудючим роєм, повним лютого дзижчання, зблисків і мигтінь. І в той час як ганчірки зсипаються на землю і розбігаються по смітниську, як сполошені щури, з них вигрібається, звільна відгортається ядро, вилущується осердя смітника: напівгола і темна кретинка поволі зрушується і встає, подібна до поганського божка, на коротких, дитинних ніжках, а з набучавілої напливом злости шиї, з почервонілого, темніючого від гніву обличчя, на якому, мов варварські мальовила, процвітають арабески набряклих жил, вирива́ється звірячий вереск, храпливий вереск, добутий з усіх бронхів і пищавок тих напівзвірячих, напівбожистих грудей. Будяки, спалені сонцем, кричать, лопухи пухнуть і приндяться безсоромним м'ясивом, бур'яни слиняться блискучим ядом, а кретинка, охрипла від крику, в дикій конвульсії з лютою запальністю вдаряє м'ясистим лоном у пень дикого бузку, який тихо поскрипує під настирливістю цієї розпусної хоті, заклинаний цілим тим злидарським хором до протиприродної, поганської плодючости.

Мати Тлуї наймається до господинь шурувати підлоги. То мала, жовта, як шафран, жінка, і шафраном заправляє вона підлоги, ялицеві столи, лави і шлябани, які миє по хатах убогих людей. Якось Аделя завела мене до дому тої старої Мариськи. Була рання ранкова година, ми ввійшли до малої, ясно-синьо біленої хати з утоптаною глиняною долівкою, на якій лежало раннє сонце, яскраво-жовте в тій ранковій тиші, відмірюваній пронизливим цоканням селянського годинника на стіні. У скрині на соломі лежала дурна Мариська, бліда, як полотно, і тиха, як рукавичка, з якої висунулася долоня. І мов би користаючи з її сну, базікала тиша, жовта, яскрава, зла тиша, монологувала, сварилася, вибазікувала голосно і ординарно свій маніяцький монолог. Час Мариськи — час, ув'язнений в її душі — виступив з неї страхітливо дійсний і йшов самопас через хату, галасливий, гучний, пекельний, ріс у яскравому мовчанні ранку з голосного млина-годинника, як зла мука, сипка мука, дурна мука божевільних.

З

В одному з тих будиночків, оточеному штахетами коричневого кольору, затонулому в буйній зелені садочка, мешкала тітка Агата. Входячи до неї, ми минали у саду кольорові скляні кулі, що стриміли на тичках, рожеві, зелені й фіолетові, в яких були закляті цілі світлі і ясні світи, мов ті ідеальні і щасливі образи, замкнуті у недосяжній досконалості мильних бульбашок.

У півтемних сінях із старими олеографіями, пожертими пліснявою і осліплими від старости, ми знаходили знаний нам запах. У тому надійному старому пахощі містилося в на диво простій синтезі життя тих людей, алембик раси, ґатунок крови і секрет їхньої долі, недостережно приявний у щоденному минанні їхнього власного, відрубного часу. Старі, мудрі двері, темні зідхання котрих впускали і випускали тих людей, мовчазні свідки входів і виходів матері, дочок і синів — відчинилися безголосо, як дверцята шафи, і ми ввійшли в їх життя. Вони сиділи мов би в тіні своєї долі і не боронилися — у перших незручних жестах видали нам свою таємницю. Чи ж не були ми кров'ю і долею споріднені з ними?

Покій був темний і оксамитовий від ґранатових оббить із золотим узором, але відлуння полум'яного дня ще й тут тремтіло мосяжем на рамах образів, на золотих клямках і лиштвах, хоч і пропущене крізь густу зелень саду. З-під стіни підвелася тітка Агата, велика і буйна, округла і біла туша, поцяткована рудою ржею веснянок. Ми присіли коло них, мов би на берег їхньої долі, трохи засоромлені тою безборонністю, з якою вони видали себе нам без застережень, і пили воду з трояндовим соком, предивний напій, у якому я знайшов мов би найглибшу есенцію тої спекотної суботи.

Тітка нарікала. То був основний тон її розмов, голос того білого і плідного м'яса, яке буяло вже мов би поза межами особи, заледве мляво утримуваної в зосередженні, в узах індивідуальної форми, і навіть у тому зосередженні вже перебільшеної, готової розпастися,

розгалузитися, розсипатися у сімейство. То була плодючість майже самородна, жіночість, позбавлена гальм і хворобливо вибуяла.

Здавалося, що сам аромат чоловічости, запах тютюнового диму, кавалірський дотеп міг дати імпульс тій завогненій жіночості до розпусного дівородства. І, властиво, всі її скарги на чоловіка, на службу, її турбота про дітей — все було лише капризуванням і супленням незаспокоєної плодючости, дальшим продовженням того оприскливого, гнівливого й плаксивого кокетування, яким вона надаремно випробовувала чоловіка. Вуйко Марко, малий, згорблений, з обличчям, вихолощеним із статі, сидів у своєму сірому банкрутстві, змирений з долею, в тіні безмежної погорди, в якій, здавалося, відпочивав. У його сірих очах тлів далекий жар саду, розп'ятий у вікні. Часом він слабким рухом пробував робити якісь застереження, ставити опір, але хвиля самодостатньої жіночости відкидала той жест без значення набік, тріюмфально проходила мимо нього, заливала широким своїм струменем слабкі подриги чоловічости.

Було щось трагічне в тій неохайній і непоміркованій плодючості, було горе креатури, яка боролася на грані небуття і смерти, був якийсь героїзм жіночости, яка тріюмфувала урожайністю навіть над каліцтвом природи, над неспроможністю мужчини. Але потомство показувало рацію тієї материнської паніки, того шалу родження, який вичерпувався у плодах невдалих, в ефемерній генерації фантомів без крови й обличчя.

Увійшла Луція, середульша, з головою занадто розквітлою і дозрілою на дитячому й пухкому тілі, білій і делікатній плоті. Подала мені лялькувату, мов би щойно розпуклу ручку і відразу зацвіла цілим обличчям, як півонія, що переливається рожевою повнотою. Нещаслива з приводу своїх рум'янців, які безсоромно говорили про секрети менструації, вона приплющувала очі і ще більше паленіла під доторком найбайдужішого питання, бо ж кожне приховувало таємний натяк на її надвразливе дівоцтво.

Еміль, найстарший з кузинів, з русявими вусами і з обличчям, з якого життя мов би змило будь-який вираз, прогулювавсь туди й сюди по кімнаті з руками у кишенях збористих штанів.

Його елегантний і дорогоцінний стрій носив тавро екзотичних країн, з яких він повернувся. Його лице, зів'яле і змутніле, здавалося, з дня на день забуває про себе, стає білою порожньою стіною з блідою сіткою жилок, у яких, мов лінії на затертій мапі, плуталися гаснучі спогади того бурхливого й змарнованого життя. Він був майстром картярських мистецтв, палив довгі, шляхетні файки і дивно пахнув запахом далеких країн. З зором, що мандрував по давніх спогадах, він оповідав предивні анекдоти, які в певному пункті раптом уривалися, розповзалися й розвіювалися в ніщо. Я водив за ним тоскним зором, прагнучи, щоб він звернув на мене увагу і вибавив мене від мук нудьги. І мені справді здавалося, що він підморгнув мені очима, виходячи до другого покою. Я поспішив за ним. Він сидів низько на малій козетці, з колінами, що схрещувалися майже на висоті голови, лисої, як більярдна куля. Здавалося, що то лежить саме вбрання, фалдисте, зім'яте, перекинуте через фотель. Його лице було, як подих лиця — смуга, яку залишив у повітрі незнаний перехожий. Він тримав у блідих, блакитно емальованих долонях портфель, у якому щось оглядав.

З імли обличчя насилу вигулькнуло випукле більмо блідого ока, ваблячи мене фіґлярним морганням. Я відчував до нього непереборну симпатію. Він узяв мене між коліна і, вправними долонями тасуючи перед моїми очима фотографії, показував зображення голих жінок і підлітків у дивних позиціях. Я стояв, спертий до нього боком, і дивився на ті делікатні людські тіла далекими невидющими очима, коли флюїд неясного збурення, яким раптом змутніло повітря, дійшов до мене і пробіг по мені дрожем неспокою, хвилею раптового прозріння. Але тим часом той серпанок усміху, який зарисувався під м'якими й гарними його вусами, зав'язок пожадання, який напнувся на його скронях пульсуючою жилою, натуження, яке якусь мить тримало його риси в зосередженні — знов упали в небуття, і обличчя відійшло у неприсутність, забуло про себе, розвіялося.

Переклав Андрій ШКРАБ'ЮК

Публікації:

Б. Шульц. "Цинамонові крамниці", "Санаторій Під Клепсидрою". — Львів, ВС "Просвіта", 1995.

Навіженство

1

"Вже тоді наше місто щораз більше впадало у хронічну сірість присмерку, поростало на замістях лишаями тіні, пухнастою пліснявою і мохом кольору заліза.

Ледве розповившися з брунатних димів і туманів ранку, — перехилявся день одразу в низьке бурштинове пообіддя, ставав на якусь часинку прозорий і золотий, як темне пиво, щоб потому зійти під багатократно розчленовані, фантастичні склепіння кольорових і розлогих ночей.

Ми мешкали в Ринку, в одному з тих темних будинків з порожніми й сліпими фасадами, які так важко відрізнити один від одного.

Це стає приводом постійних помилок. Адже ввійшовши один раз у не ті сіни і на не ті сходи, ви потрапляли, як правило, у справжній лабіринт чужих помешкань, ґанків, несподіваних виходів на чужі подвір'я і забували про початкову мету вашого приходу, щоб по багатьох днях, вертаючися з дивних манівців і сплутаних пригод, на якомусь сірому світанні пригадати собі серед докорів сумління рідний дім.

Повне великих шаф, глибоких канап, блідих люстер і тандитних штучних пальм, помешкання наше щораз більше впадало в стан занедбання внаслідок загайности матері, яка засиджувалась у крамниці,

і недбальства струнконогої Аделі, яка, ніким не контрольована, збавляла дні перед люстрами у длявому чепурінні, залишаючи всюди його сліди у вигляді вичесаного волосся, гребінців, покинутих пантофликів і корсетів.

Те помешкання не посідало якогось визначеного числа кімнат, бо ніхто ніколи не пам'ятав, скільки з них було винайнято комірникам. Нераз хтось випадково відчиняв котрусь із тих забутих осель і знаходив її порожньою; комірник давно виселився, а в не торканих місяцями шухлядах можна було виявити неймовірні речі.

У долішніх покоях мешкали крамівники, і не раз уночі будили нас їхні зойки, викрикувані під впливом сонної змори. Взимку надворі була ще глупа ніч, коли батько сходив до тих зимних і темних покоїв, полохаючи перед собою свічкою стада тіней, що одлітали боками по підлозі і стінах; ішов будити тяжко хропучих з твердого, як камінь, сну.

У світлі залишеної ним свічки вони ліниво вигорталися з брудної постелі, виставляли, сідаючи на ліжках, босі і бридкі ноги і, з карпеткою в руці, ще якусь хвилину віддавалися насолоді позіхання — позіхання, розтягнутого аж до любострастя, до болісного корчу піднебіння, як при крутому блюванні.

В кутках сиділи нерухомо великі таргани, звеличезнені власною тінню, якою обважнював кожного з них пломінь свічки і яка не відлучалася від них і тоді, коли котрийсь із тих пласких, безголових тулубів знагла починав бігти несамовитим, павучим бігом.

У той час батько мій почав западати на здоров'ї. Вже в перші тижні тої ранньої зими він, бувало, цілі дні проводив у ліжку, оточений фляшечками, пігулками і торговими книгами, що їх йому приносили з прилавка. Гіркий запах недуги осідав на дні покою, тапети якого гущавіли темнішим плетивом арабесок.

Вечорами, коли мати приходила з крамниці, він бував дратівливий і схильний до суперечок, закидав їй неточності у веденні рахунків, заливався рум'янцями і запалювався до нестями. Пам'ятаю, якось, пробудившися зо сну пізно вночі, я уздрів, як він у сорочці і босоніж бігає туди й сюди по шкіряній канапі, документуючи в цей спосіб своє пересердя перед безпорадною матір'ю.

В інші дні він бував спокійний і зосереджений і повністю поринав у свої книги, глибоко заблуканий у лябіринтах хитромудрих обчислень.

Бачу його в світлі кіптявої лямпи, як він чапіє серед подушок, під великим різьбленим надголів'ям ліжка, з величезною тінню від голови на стіні, і кивається у безсловесній медитації.

Іноді він на мить винурював голову з тих рахунків, мов би для того, щоб зачерпнути повітря, відкривав рота, гидливо плямкав язиком, що був сухий і гіркий, і безпорадно розглядався, мов би чогось шукаючи.

Тоді він, бувало, тихцем утікав з ліжка в куток покою, під стіну, на якій висів надійний інструмент. То було щось типу водяної клепсидри або великої скляної фіоли, поділеної на унції і наповненої темним флюїдом. Мій батько сполучався з тим інструментом довгою гумовою кишкою, мов би покрученою, болісною пуповиною, і, отак сполучений з жалюгідним пристроєм — нерухомів у зосередженні, очі його темніли, а на поблідлому обличчі проступав вираз страждання чи якогось злочинного розкошування.

Потім знову приходили дні тихої зосередженої праці, переплетеної самотніми монологами. Коли він отак сидів у світлі настільної лямпи, серед подушок великого ложа, а покій величезнів угору в тіні умбри, яка єднала його з великою стихією міської ночі за вікном, — він відчував, не дивлячись, що простір обростає його пульсуючою гущавиною тапет, повною шепотінь, сичань і шепелявлень. Чув, не дивлячись, ту змову,

повну порозумілих підморгів, бісиків ув очах, що розпускалися серед квітів вушних раковин, які слухали, і темних уст, які усміхалися.

Тоді він удавано ще більше занурювався в працю, лічив і підсумовував, боячись зрадити той гнів, який накипав у ньому, і борячись із спокусою, щоб з наглим криком не кинутись наосліп позад себе і не схопити повні жмені тих кучерявих арабесок, тих пучечків очей і вух, які ніч вироїла з себе і які росли й перебільшувалися, вимаячуючи щораз нові пагони й відноги з материнського пупка темряви. І заспокоювався лише тоді, коли з відпливом ночі тапети в'янули, згорталися, губили листя й квіти і по-осінньому проріджувалися, пропускаючи далеке світання.

Тоді серед цвіркоту тапетових птахів, у жовтому зимовому світанку він засинав на пару годин густим, чорним сном.

Днями, тижнями, коли він, здавалося, був занурений в мудрованих контокорентах — думка його потайки пускалася у лябіринти власних нутрощів. Він затамовував подих і наслухав. І коли зір його вертався, збілілий і мутний, з тамтих глибин — він заспокоював його усміхом. Ще не вірив і відкидав, як абсурд, ті посягання, ті пропозиції, які на нього напирали.

За дня то були мов би розумування й умовляння, довгі, монотонні розважання, проваджені півголосом і повні гумористичних інтерлюдій, махлярських загравань. Але серед ночі ті голоси підносилися пристрасніше. Жадання верталося щораз виразніше і владніше, і ми чули, як він розмовляв з Богом, немов би просячись і боронячись перед чимось, що настирливо жадало й домагалося.

Аж ось одної ночі піднісся той голос грізно й невідпорно, жадаючи, щоб він дав йому свідоцтво устами й нутрощами своїми. І ми почули, як вступив у нього дух, як він підводився з ліжка, довшав і ріс пророчим гнівом, давлячися галасливими словами, котрі викидав, як мітральєза.

Ми чули гуркіт боротьби і батьків зойк, зойк титана із зламаним стегном, який іще гарикає.

Я ніколи не бачив пророків Старого Завіту, але на вид того мужа, якого низложив гнів божий — широко розкаряченого на величезному порцеляновому урильнику, закритого вихором рамен, хмарою розпачливих вимахувань, вище над якою носився ще й голос його, чужий і твердий — я зрозумів божий гнів святих мужів.

То був діялог, грізний, як мова перунів. Вимахування його рук розривало небо на шматки, а в щілинах показувалося лице Єгови, що здувалося гнівом і плювалося прокльонами. Не дивлячись, я бачив його, грізного Деміурга, як він, лежачи на темряві, як на Синаї, сперши могутні долоні на карніз фіранок, прикладав величезне обличчя до горішніх шибок вікна, на яких потворно плющився м'ясистий його ніс.

Я чув його голос у перервах пророчої тиради мого батька, чув ті могутні варкотання здутих губів, від яких деренчали шибки, вперемiш з вибухами заклять, лементів і погроз мого батька.

Часом голоси нишкли і стиха щулилися, як завивання вітру в нічному комині, а то знову вибухали великим бучним галасом, бурею змішаних схлипів і прокльонів. Раптом вікно відчинилося темним позіхом, і плахта темряви війнула через покій.

У світлі блискавки я уздрів мого батька у розвіяній білизні, як він із страхітливим прокльоном виливав могутнім хльостом у вікно вміст нічного горщика в ніч, що шуміла, як мушля.

2

Мій батько танув, в'янув на очах.

Зачапілий під великими подушками, дико нашорошений патлами сивого волосся, він розмовляв із собою півголосом, увесь занурений в якісь заблудні внутрішні афери. Могло здаватися, що його особистість розпалася на багато посварених і розбіжних єств, бо він сварився із собою голосно, наполегливо і пристрасно вів переговори, переконував і просив, а то знову, здавалося, головував на зборах багатьох зацікавлених осіб, яких, вкладаючи всю жагу і красномовство, силкувався погодити. Але за кожним разом ті галасливі зібрання, повні гарячих темпераментів, розприскувались при кінці серед клятьби, злорічень і огуд.

Потім прийшов період якогось втихомирення, внутрішнього влагодження, блаженної погоди духу.

Знову великі фоліянти розложені були на ліжку, на столі, на підлозі, і якийсь бенедиктинський спокій праці залягав у світлі лямпи над білою постелею ліжка, над похиленою сивою головою мого батька.

Але коли мати пізно ввечорі верталася із крамниці, батько пожвавлювався, прикликав її до себе і з гордістю показував їй прегарні, кольорові перебиванки, якими він шпетненько обліпив сторінки головної книги.

Всі ми тоді зауважили, що батько почав з дня на день маліти, як горіх, що зсихається всередині шкаралупи.

Те танення аж ніяк не супроводжувалося занепадом сил. Навпаки, стан його здоров'я, гумор, рухливість, здавалося, поправляються.

Тепер він часто голосно і щебетливо сміявся, просто-таки заходився від сміху, або ж стукав у ліжко і відповідав собі "Прошу" в різних тонаціях, цілими годинами. Час від часу злазив з ліжка, спинався на шафу і, причапілий під стелею, щось порядкував у старих лахах, повних іржі й пилюки.

Інколи ставив собі два крісла одне напроти одного і, впираючись руками у поруччя, хибався ногами взад і вперед, шукаючи розпроміненими очима на наших обличчях виразів подиву і заохочення. З Богом, здається, погодився повністю. Обличчя бородатого Деміурга показувалося інколи вночі у вікні спальні, облите темною пурпурою бенгальського світла, і якусь хвилинку добротливо дивилося на нього, глибоко заснулого, що у співучому хропінні мандрував, здавалося, далеко по незнаних обширах сонних світів.

Під час довгих, півтемних пополудніх тої пізньої зими батько мій западав від часу до часу на цілі години в густо заставлені лахами закамарки, завзято чогось шукаючи.

І не раз бувало під час обіду, коли всі ми сідали до столу, бракувало батька. Тоді мати мусіла довго гукати "Якове!" і стукати ложкою по столі, заки він вилазив з якоїсь шафи, обліплений шматтям павутини й пилюки, з зором непритомним і зануреним у заплутаних, а йому тільки відомих справах, які його заморочували.

Часом він видряпувався на карніз і прибирав нерухому позу симетрично до великого опудала шуліки, яке було підвішене по другому боці вікна на стіні. В тій нерухомій, причапілій позі з затуманеним зором та з хитро усміхнутою міною він тривав годинами, щоб знагла, коли хтось увійде, затріпотіти руками, як крилами, і запіяти, як півень.

Ми перестали звертати увагу на ті дивацтва, в які він з дня на день глибше вплутувався. Мов би повністю позбувшись тілесних потреб, тижнями не приймаючи корму, він з кожним днем глибше занурювався у заблудливі й дивачні афери, до яких ми не мали розуміння. Недосяжний для наших умовлянь і упрохувань, він відповідав уривками свого внутрішнього монологу, перебіг якого ніщо ззовні не могло зворушити. Вічно заафероваий, хворобливо пожвавлений, з рум'янцями на сухих щічках, він не зауважував нас і не добачав.

Ми звикли до його нешкідливої присутности, до його тихого жебоніння, до того дитинного, затопленого в собі цвікоту, трелі якого пробігали неначе б на оберезі нашого часу. Тоді він зникав уже інколи на багато днів, десь дівався у запалих закамарках мешкання, і не мож'було його знайти.

Поступово ті зникнення перестали справляти на нас враження, ми звикли до них, і коли він по багатьох днях знову з'являвся, на пару цалів менший і худіший, це надовго не затримувало нашої уваги. Ми просто перестали брати його в рахубу, так дуже віддалився він від усього, що людське і що дійсне. Вузол за вузлом вивільнявся він від нас, пункт за пунктом губив зв'язки, що єднали його з людською спільнотою. Те, що з нього ще залишилося — то трохи тілесної поволоки і та пригорща безглуздих дивацтв; але й це могло певного дня зникнути, не зауважене так само, як сіра купка сміття, яка згрібалася в кутку і яку Аделя щодня виносила на смітник.

Переклав Андрій ШКРАБ'ЮК

Публікації:

Б. Шульц. "Цинамонові крамниці", "Санаторій Під Клепсидрою". — Львів, ВС "Просвіта", 1995.

Птахи

Настали жовті, повні нудоти зимові дні. Поруділу землю вкривала дірява, заяложена і куца скатерка снігу. На всі дахи її не вистачало, тому подекуди ще зосталися чорні або іржаві ґонтові покрівлі та арки, що ховали у собі закурені горища — чорні звуглілі собори, наїжачені ребрами крокв, платв і бантин, — темні легені зимових буревіїв. Кожен досвіток відкривав нові, вночі виросліі, видуті вихором, комини й димарі, чорні труби диявольських органів. Сажотруси не могли збутися ворон, котрі ввечері живим чорним листям обсідали гілля дерев під костьолом,

потім знову відривалися, тріпотіли, аби врешті пригорнутися кожна до свого місця на своїй гілці, а вдосвіта відлітали великими зграями — хмари сажі, клапті кіптяви, розхвалені і фантастичні, цяткуючи мерехтливим карканням каламутно-жовті смуги світання. Дні задубіли від стужі й нудьги, як торішні буханці хліба. Починано їх тупими ножами, без апетиту, з лінивою сонністю.

Батько вже не виходив з дому. Палив у грубах, студіював незбагненно-глибоку суть вогню, смакував металеву солоність і вуджений запах зимових пломенів, холодних пестощів саламандр, що лижуть блискучу сажу в пащі комина. Все тоді щось задоволено майстрував під самою стелею. О кожній порі дня можна було бачити, як він, присівши на вершечку драбини, порався угорі — коло карнизів високих вікон, біля куль і ланцюгів висячих ламп. Звичаєм малярів послуговувався драбиною як величезними дибами і чувся добре у тій пташиній перспективі поблизу мальованого неба, арабесок і птахів стелі. Від практичного життя він віддалявся щораз більше. Коли мати, зажурена і стурбована його станом, намагалась говорити про ділові інтереси, про найближчі невідкладні виплати, слухав неуважно, сповнений неспокою, з відсутнім виразом зсудомленого обличчя. Траплялось, раптово перебивав її заклинальним жестом руки, щоб побігти в кут кімнати, припасти вухом до шпари в підлозі і з піднесеними вказівними пальцями рук, які означали найвищу міру важливості досліду, — наслуховувати. Тоді ще ми не розуміли смутного тла цього дивацтва, невідрадного комплексу, котрий зрів усередині.

Мати не мала на батька ніякого впливу, він зате дуже шанував Аделю. Прибирання кімнат було для нього великою і важливою церемонією, спостерігати за якою ніколи не забував, зі страхом і дрожем насолоди слідкуючи за всіма Аделиними маніпуляціями. Усім її діям надавав глибшого, символічного значення. Коли дівчина молодими і сміливими рухами посувала щітку на довгім держаку по підлозі, це було ледь не понад його сили. З очей батькові текли тоді сльози, обличчя променилося тихим сміхом, а тілом теліпав розкішний спазм екстазу. Був до шаленства вразливий на лоскоти. Досить було Аделі наставити

йому пальця, ніби для лоскотання, а вже наполоханий утікав, голосно хряскаючи за собою дверима, через усі кімнати, аби в останній упасти долічерева на ліжко і забитись у конвульсіях сміху лишень від самого уявного образу, якому не міг опиратися. Завдяки цьому Аделя мала над батьком владу майже необмежену.

Тоді ж у батька вперше зауважено палке зацікавлення тваринами. Спочатку це була пристрасть мисливця і художника водночас, а можливо, глибша, зоологічна симпатія людського створіння до споріднених, хоч і відмінних форм живого, експериментування в незнаних реєстрах буття. Допіру в пізнішій фазі справа набрала того несамовитого, заплутаного, глибоко грішного й осоружного природі вигляду, якого ліпше не витягати на денне світло.

Почалося з висиджування пташиних яєць. Коштом великих грошей і праці спроваджував батько з Гамбурга, з Голландії, з африканських зоологічних станцій запліднені пташині яйця, які давав висиджувати величезним бельгійським курям. Це заняття було вельми захоплюючим і для мене — оте викльовування пуцьвірінків, справжніх чудовиськ кшталтом і забарвленням. Неможливо було розгледіти у монстрах із здоровенними фантастичними дзьобами, що одразу після народження широко роззявлялися й ненажерливо сичали, у ящерах з кволими, голенькими тільцями горбанів — майбутніх пав і фазанів, глухарів і кондорів. Розміщений у кошиках, у ваті, драконячий отой виплід підносив на тонесеньких шийках сліпі, більмакуваті голівки, безголосо квакаючи німими горлянками. Мій батько ходив уздовж полиць у зеленому фартусі, як садівник уздовж парників із кактусами, і виманював із небуття пульсуючі життям сліпі пухирці, недолугі пузця, що сприймають зовнішній світ лише у формі харчу, паростки життя, що навпомацки пнуться до світла. По кількох тижнях сліпі пуп'янки розбруньковувалися, і кімнати сповнював кольоровий гамір, миготливий щебет новоселів. Вони обсідали карнизи фіранок і шаф, гніздилися у гущавині олов'яного гілля та арабесок велеруких висячих ламп.

Коли батько вивчав великі орнітологічні посібники і гортав кольорові таблиці, здавалось, наче з них вилітають оці пернаті химери і сповнюють кімнату кольоровим тріпотінням, шматками пурпуру, клаптями блакиті, мідянки і срібла. Під час годівлі вони утворювали на підлозі барвисту хвильну грядку, живий килим, котрий при чиїйсь необачливій появі розпадався, розлітався рухомими квітами, що лопотіли у повітрі, аби врешті розташуватися десь попід стелею. У пам'яті мені особливо закарбувався один кондор, величезний птах з голою шиєю, зморшкуватим, пухирчастим видом. Це був худий аскет, буддійський лама, що керувався залізним церемоніалом свого великого роду, у всьому поводженні сповнений незворушної гідності. Коли він сидів навпроти батька, нерухомий у монументальній поставі правічних єгипетських богів, з оком, заповолоченим більмом, яке зсував збоку на зіниці, щоб замкнутися зовсім у самоспогляданні власної достойної самотності, то видавався завдяки своєму кам'яному профілю старшим братом мого батька. Така сама тканина тіла, сухожиль і зморщеної твердої шкіри, таке саме обличчя, зсохле і кощаве, такі самі загрубілі, глибокі очні впадини. Навіть руки — дужі, вузлуваті, худі долоні батька з опуклими нігтями теж були схожі на кігті кондора. Коли я бачив його дрімаючого, то не міг позбутися враження, що маю перед собою мумію — висохлу і тому поменшену мумію свого батька. Гадаю, і материної уваги не минула та дивна схожість, хоча ми з нею ніколи про це не говорили. Характерно, що кондор уживав спільного з моїм батьком нічного горщика.

Не припиняючи виведення щораз нових екземплярів, мій батько влаштовував на горищі пташині весілля, висилав сватів, припинав у дірках та щербинах покрівлі звабливих і журних наречених і досяг цим того, що дах нашого будинку, величезний двосхилий ґонтовий дах, став справжнісінькою пташиною господою, Ноєвим ковчегом, до якого зліталися різного роду крилаті з далеких сторін. Довго ще навіть по знищенні пташиного господарства утримувалась у пернатому світі традиція нашого дому, і в пору весняних мандрів не раз спадали на наш дах цілі хмари журавлів, пеліканів, пав та сила іншого птаства.

Однак згодом — по нетривалій пишності — справа повернула на смутне. Незабаром батькові забаглося переселитись до двох кімнат на піддашші, що слугували за комірчини. Звідти вже раннього досвітку доносилось змішане курликання пташиних голосів. Дерев'яні коробки кімнат дзвеніли від шуму, тріпотіння, піяння, токування і гелготу, підсилюваного резонансом просторого горища. Так батько щез нам з очей на кілька тижнів. Лиш інколи він сходив до помешкання, і тоді ми могли зауважити, що він наче зменшився, схуд і скорчився. Інколи, забуваючись, зривався зі стільця при столі, махав руками, як крилами, та протяжно піяв, а очі заходили йому млою більма. Потім, засоромлений, сміявся разом з нами і намагався звести інцидент на жарт.

Якось несподівано під час генерального прибирання з'явилася у пташиній державі батька Аделя. Ставши у дверях, заламала руки від смороду, який здіймався в повітря, і куп посліду на підлозі і меблях. Не довго вагалась, відчинила вікно, потім довгою щіткою зняла в повітря всю масу птаства. Збився пекельний туман пір'я, крил і крику, в якому Аделя, схожа до шаліючої Менади, танцювала танок руйнації. Разом з пташиною громадою, тріпочучи руками, намагався піднестися у повітря і мій батько. Крилатий туман потроху рідшав, аж врешті на бойовиську зосталися тільки змучена, засапана Аделя та батько, зажурений і засоромлений, готовий до прийняття повної капітуляції.

По хвилі сходами зі свого домену спускався мій батько — спустошений чоловік, король-баніт, що втратив трон і королівство.

Переклав Микола ЯКОВИНА

Перекладено за виданням:

Bruno Schulz. Sklepy cynamonowe. Sanatorium Pod Klepsydry. Kraków. Wydawnictwo Literackie. 1978.

Публікації:

"Ї", Львів, № 11, 1997, С. 161–164;

"Єгупець", Київ, 1995 р., С. 56–59;

"Сучасність", Київ, № 10, жовтень 1992 р., С. 23–25.

Манекени

Та пташина імпреза мого батька була останнім вибухом яскравості, останнім пишним контрмаршем фантазії, яку той невиправний імпровізатор, той вправний фехтувальник уявлення повів на шанці й окопи безплідної і беззмістовної зими. Тільки тепер я розумію самотній героїзм, з яким він сам один оголосив війну безмежній стихії нудьги, від якої ціпеніло місто. Позбавлений будь-якої підтримки, без визнання з нашого боку той предивний муж захищав пропащу справу поезії. Він був чарівним млином, у ківш якого сипалися висівки легковажних годин, щоб у його шестернях заквітнути всіма барвами запашних східних прянощів. Але ми, звиклі до буйного штукарства того метафізичного фокусника, були схильні недооцінювати його суверенної магії, яка рятувала нас від летаргії беззмістовних днів і ночей. Аделі ніхто не докоряв за її безглуздий і тупий вандалізм. Навпаки, ми відчували якесь низьке задоволення, ганебну сатисфакцію від приборкання тих буйнощів, якими жадібно наїдалися досита, щоб опісля підступно уникнути відповідальності за них. А може, у тій зраді було і потаємне визнання переможної Аделі, якій ми підсвідомо приписували місію і покликання вищої сили. Всіма зраджений, батько без бою відійшов з місця своєї недавньої слави. Без схрещення шпаг віддав ворогові сферу своєї минулої пишноти. Добровільний вигнанець, відступив до порожньої кімнати в кінці сіней і окопався там у глухій самотині.

Ми забули про нього.

Зусібіч облягла нас скорботна сірість міста, зацвітаючи у вікнах темними лишаями світанків і паразитарними грибами присмерків, що розростались у пухнасті хутра довгих зимових ночей. Шпалери, що в ті дні були блаженно розслаблені й відкриті в кімнатах для барвистих польотів тієї крилатої зграї, знову замкнулися у собі, згусли, плутаючись в одноманітності гірких монологів.

Лампи почорніли й зів'яли, як торішні осоти чи будяки. Вони висіли тепер пониклі й сумовиті, тихо подзвонюючи кришталиками скелець, коли хтось навпомацки переходив через сірий присмерк покою. Даремно Аделя повтикала в рамена тих ламп кольорові свічки — блідий спогад, бездарний сурогат пишних ілюмінацій, якими недавно цвіли їхні висячі сади. Ох, де поділося щебетливе брунькування, квапливе й фантастичне запліднення у букетах тих ламп, з яких, мов із дірчастих чарівних тортів, злітали крилаті примари, розбиваючи повітря на колоди магічних карт і розсипаючи їх у барвисті оплески, які сипалися густою лускою глазурі, павиної та папужачої зелені, рисували миготливі сліди польотів і коливань, розкриваючи барвисті віяла трепетів, що після польоту довго ще залишалися у тремтливому повітрі. Ще й тепер ховалися у глибині сірого настрою відлуння й можливості різнобарвних відблисків, лиш ніхто не пробував звуками флейти просвердлити ті помутнілі шари повітря.

Ці тижні були позначені дивною сонливістю.

Ліжка цілими днями незастелені, закидані зім'ятою постіллю і повикочувані тяжкими снами, стояли, як глибокі човни, готові до відплиття у мокрі й складні лабіринти якоїсь чорної, беззоряної Венеції. Глухими досвітками Аделя подавала нам каву. Ми ліниво вдягалися у холодних кімнатах, при миготливому вогнику свічки, що відбивався у чорних шибках вікон. Ті досвітки були сповнені безладної метушні, нескінченної шуканини в різних шухлядах і шафах. По всьому помешканні було чути чалапання Аделиних пантофлів. Прикажчики засвічували ліхтарі, брали з рук матері великі ключі від крамниці й виходили в густу, вихористу пітьму. Мати не могла дати собі ради з

одяганням. Свічки в ліхтарях гаснули. Аделя десь пропадала у віддалених кімнатах чи на горищі, де вішала білизну. Не можна було докликатися її. Ще молодий, каламутний і брудний вогонь у печі лизав холодні, блискучі нарости сажі в горлі комина. Свічка догасала, кімната занурювалася у темінь. Поклавши голови на скатертину стола, серед залишків сніданку ми напіводягнені засинали. Так, прилігши лицями на хутряному животі темені, ми відпливали на його хвилястому диханні в безпросвітне небуття. Будило нас голосне порядкування Аделі. Мати ніяк не могла причепуритися. Поки зачесалася — повернулися на обід прикажчики. Морок на ринку набирав кольору золотого диму. За хвилину з того димного меду, з тих імлистих бурштинів могли розповитися барви найкращого пообіддя. Але щасливий момент минав, амальгама просвітку відцвітала, піднятий фермент дня, уже майже дозрілого, знову опускався у безсилу сірість. Ми сідали до столу, прикажчики розтирали червоні від холоду руки, і зненацька проза їхніх розмов одразу відтворювала цілий день, сірий і беззмістовний вівторок, день без традицій і без обличчя. Але коли на столі з'явився полумисок з прозорою, наче скло, ґаляретою, подібним до скла заливним та двома рибинами в ньому — голова однієї до хвоста другої, мов фігурка зодіаку, — ми побачили в них герб того дня, календарну емблему безіменного вівторка, і квапливо розібрали її між собою, сповнені полегшення, що день повернув собі власну фізіономію.

Прикажчики споживали її з благоговінням, з поважністю календарної церемонії. Пахощі перцю розливалися по кімнаті. А коли ми булкою повитирали зі своїх тарілок залишки заливного, думаючи про геральдику наступних днів тижня, і на полумиску залишилися тільки риб'ячі голови з вивареними очима — усі відчули, що день спільними зусиллями переможено і що решта вже до уваги не береться.

Аделя і справді з цією рештою, залишеною на її ласку, довго не церемонилася. Під стукіт горшків і плюскіт холодної води вона енергійно ліквідувала тих кілька годин і до смеркання, а мати зазвичай куняла тоді на отоманці. Тим часом у їдальні готували сценарій вечора. Польда і Павлина, дівчата-кравчині, розташовувалися з реквізитом свого фаху.

Піднята на їхні рамена, до кімнати входила мовчазна, застигла пані, дама з клоччя й полотна, з чорною дерев'яною кулею замість голови. Але поставлена в кутку, між дверима й піччю, тиха дама ставала господинею ситуації. Стоячи непорушно, вона мовчки спостерігала зі свого кутка, за роботою дівчат. Сповнена критицизму й неприв'ітності, приймала їхню старанність і заграванння, з якими вони приклякали перед нею, приміряючи частини сукні, позначені білою міткою. Уважно й терпляче обслуговували вони мовчазного ідола, якого ніщо не могло задовольнити. Той молох був невблаганний, — такими бувають лише молохи-жінки — він весь час відсилав їх знову працювати, а вони, стрункі й вертляві, подібні до дерев'яних шпульок, з яких змотували нитки, і такі самі рухливі, спритними руками маніпулювали над купою сукна й шовку, втиналися цокітливими ножицями в її барвисту масу, фуркали машинкою, натискали на педаль ніжкою у лакованому черевичку, а довкола них, як виплюнута луска й полова біля двох вередливих і марнотратних папуг, росла купа відходів, барвистих клаптиків і шматинок. Криві щелепи ножиць розкривалися зі скрипінням, наче дзьоби.

Дівчата неуважно тупцяли по барвистих обрізках, стукали несвідомо, ніби по смітнику після якогось карнавалу, по залишках якогось великого, нездійсненного маскараду. З нервовим сміхом обтріпували із себе шматинки, лоскотали очима дзеркала, їхні душі, миготливе чародійство їхніх рук було не в нудних сукнях, які лежали на столі, а в тих сотнях відтинків, у тих легковажних і полохливих віялах, якими вони, мовби кольоровою фантастичною заметіллю, могли засипати ціле місто. Зненацька ставало їм душно, і вони відчиняли вікно, щоб у нетерпеливості своєї самотності, у жадобі інших облич побачити принаймні безіменне лице ночі, притиснутої до вікна. Вони обмахували перед зібраною фіранками зимовою ніччю свої розпаленілі щоки, відслоняли гарячі декольте, повні ненависті до себе і до своїх суперниць, готові стати до битви за кожного блазня, якого темний подих ночі привіяв би до вікна. О, як мало вони вимагали від життя! Вони мали все в собі, мали надлишок усього в собі. О, вистачило б їм опудала, напханого трачинням, одного-двох слів, яких вони давно

чекали, щоб увійти в свою роль, давно приготовану, давно відбиту на устах, повну солодкої і страшної гіркоти, тяжко пережитої, як сторінки роману, проковтнуті вночі разом зі сльозами, зрошеними на рум'яні лиця.

Під час одної з вечірніх своїх мандрівок по хаті, коли не було Аделі, мій батько наткнувся на той тихий вечірній сеанс. З хвилину він стояв у темних дверях суміжної кімнати з лампою у руці, зачарований сценою, сповненою гарячковості і рум'янців, тією ідилією з пудрою, кольоровим папером та атропіном, якою, немов багатозначне тло, була заґрунтована зимова ніч, що дихала серед збурених віконних фіранок. Насадивши окуляри, батько підступив кілька кроків і обійшов дівчат навколо, освічуючи їх піднесеною у руці лампою. Протяг із відчинених дверей підняв у вікні фіранки. Дівчата дозволяли себе оглядати, крутячи стегнами, поблискуючи емаллю очей, лаком рипучих черевичків, застібочками підв'язок під здутими вітром сукенками; шматинки, як щури, побігли по підлозі до відхилених дверей темної кімнати, а батько мій уважно приглядався до тих створінь, що пирскали сміхом, і стиха бурмотів: "Genus avium... якщо не помиляюся, scansorec або pistacci найвищою мірою гідні уваги".

Та випадкова зустріч стала початком цілої серії сеансів, під час яких мій батько небавом зумів зачарувати обох дівчат своєю дивною особистістю. На знак подяки за виняткову галантність і дотепну бесіду, якою він заповнював їхні нудні вечори, вони дозволяли йому, завзятому дослідникові, вивчати структуру своїх худеньких і недорогих тіл. Це здійснювалося у ході розмови, з повагою і вишуканістю, яка затушовувала очевидну двозначність тих досліджень. Стягаючи панчішку з Павлининого коліна й вивчаючи замилуваними очима тугу й благородну конструкцію суглоба, мій батько казав:

— Яка виняткова краса, яка щаслива форма існування, що ви обрали собі! Яка ж гарна й проста теза, яку вам дано виявити своїм життям! Проте з якою майстерністю і з якою витонченістю виконуєте ви те завдання! Якби я, відкинувши повагу до Творця, хотів розважитися, критикуючи його творіння, я б вигукнув: "Менше змісту, а більше

форми!" Ах, як би полегшила світ ця втрата змісту. Більше скромності в намірах, більше стриманості у претензіях, панове творці, і світ був би досконаліший, — виголошував батько саме в той момент, коли його долоня вилущувала білу литку Павлини з в'язниці панчішки. Тієї миті Аделя стала у відчинених дверях їдальні, несучи тацю з підвечірком. То була перша зустріч тих двох ворогуючих сил від часу великої розправи. Ми всі, присутні при цій зустрічі, дуже стривожилися. Нам було страшенно прикро виявитися свідками нового приниження й без того вже тяжко випробуваного мужа. Мій батько підвівся з колін у великому збентеженні, хвиля за хвилею на його лице напливали темні рум'янці сорому. Але Аделя несподівано виявилась на висоті ситуації. Вона, усміхаючись, підійшла до батька і дала йому щигля в ніс. На той вчинок Польда і Павлина радісно заплескали в долоні, затупотіли ніжками і, повиснувши з обох боків на батькових плечах, протанцювали з ним довкола стола. Таким чином, завдяки добросердечності дівчат, зародок прикрого конфлікту розвіявся у веселості.

То був початок дуже цікавих і дивних лекцій, які мій батько, натхнений привабливістю цієї невеликої й невинної аудиторії, проводив у наступні тижні тієї ранньої зими.

Варте уваги й те, як, спілкуючись із цією надзвичайно тямущою людиною, усі певною мірою поверталися до кореня свого життя, відтворювали свою появу аж до метафізичної суті, поверталися до первісної ідеї, щоб у цій точці зрадити її і схилитися до тих сумнівних, ризикованих і двозначних сфер, які тут коротко назвемо сферами великої єресі. Наш єретик походжав серед речей, як гіпнотизер, заражаючи і спокушаючи їх своїм небезпечним чаром. Чи нам назвати й Павлину його жертвою? В ті дні вона стала його ученицею, послідовницею його теорії, моделлю його експериментів.

Тут я спробую викласти з належною обережністю, уникаючи спокуси, ту велику єретичну доктрину, яка тоді на довгі місяці захопила мого батька й заволоділа всіма його помислами.

Переклав Іван ГНАТЮК

Трактат про манекени, або друга Книга роду

— Деміург, — казав батько, — не посів монополії на творчість: творчість — це привілей усіх духів. Матерії дана безконечна плодючість, невичерпна життєва потуга й одночасно зваблива сила спокуси, яка манить нас до формування. У глибині матерії визначаються невиразні усмішки, зав'язується напруга, згущуються зародки зовнішності. Уся матерія хвилюється від безконечних можливостей, що переходять крізь неї легким трепетом. Чекаючи живлющого натхнення духу, вона невпинно переливається сама в собі, спокушається тисячами солодких округлостей і м'якоті, які сама в собі породжує у сліпому роїнні.

Позбавлена власної ініціативи, похітливо-покірна, по-жіночому пластична, імпульсивна — вона стає місцем, непідвладним закону, відкритим для розмаїтих шарлатанів і дилетантів, сферою усіляких надуживань і сумнівних творчих маніпуляцій. Матерія — це найпасивніша і найбезборонніша істота в Космосі. Кожний може її ліпити, формувати, кожному вона покірна. Всі організації матерії — недовговічні й вільні, схильні до регресу і самоліквідації. У редукції життя немає ніякого зла до інших, нових форм. Убивство не є гріхом. Воно не раз буває необхідним насильством над упертими й закостенілими формами буття, які зробилися нецікавими. В інтересах захоплюючого й важливого експерименту воно може бути навіть заслугою. Тут є пункт виходу новій апології садизму.

Мій батько був невичерпним у вихвалянні того предивного елемента, яким є матерія.

— Немає мертвої матерії, — повчав він, — мертвість — це тільки омана, за якою ховаються невідомі форми життя. Масштаб тих форм безконечний, а відгуки та нюанси — невичерпні. Деміург володів цікавими й важливими рецептами творчості. Завдяки їм він створив

безліч родів, що відновлюються власними силами. Невідомо, чи ті рецепти будуть коли реконструйовані. Але це зайве, бо якби навіть ці класичні методи творення виявилися зовсім недоступними, залишаються певні нелегальні методи, безліч методів єретичних і гріховних.

В міру того, як батько від загальних засад космогонії наближався до місця своїх вужчих зацікавлень, його пояснення ставали щораз труднішими й складнішими, а висновки, яких він доходив, чимдалі більше губилися у сумнівних і ризикованих сферах. Його жестикуляція набирала якоїсь таємничої урочистості. Прискалював одне око, прикладав до чола два пальці, хитрий його погляд ставав геть несамовитим. Проникаючи тією хитрістю в своїх співрозмовниць, він ґвалтував цинізмом свого погляду найцнотливішу, найінтимнішу їхню стриманість і досягав її навіть у найглибшому закамарку, припирав до стіни і лоскотав, дряпав іронічним пальцем, аж поки долоскотався блиску зрозуміння і сміху, сміху зізнання і порозуміння, яким врешті доводилося капітулювати.

Дівчата сиділи нерухомо, лампа чадила, сукно під голкою машинки давно зсунулося, і машинка даремно стукотіла, прострочуючи чорне, беззоряне сукно, що розмотувалося з основи зимової ночі за вікном.

— Надто довго ми жили під гнітом недосяжної досконалості деміурга, — казав мій батько, — надто довго досконалість його творення паралізувала нашу власну творчість. Ми не хочемо з ним конкурувати. Хочемо бути творцями у власній, нижчій сфері, самі прагнемо творчості, прагнемо творчої розкоші, прагнемо, одне слово, деміургії. — Я не знаю, від чийого імені проголошував мій батько ті постулати, яка спільнота, корпорація, секта чи закон підтримували своєю солідарністю пафос його слів. Щодо нас, то ми були далекі від будь-яких творчих претензій.

Тільки мій батько міг тоді розвинути програму тієї вторинної творчості, образ тієї другої генерації творення, яка мала стати у відверту опозицію до панівної епохи.

— Нам не залежить, — казав він, — на творах із довгим диханням, на істотах з далекосяжною метою. Наші творіння не будуть героями багатотомних романів, їхні ролі будуть короткі, лапідарні, їхні характери — прості, без далекосяжних планів. Часто задля одного жесту, задля єдиного слова ми беремося до праці, щоб хоч на одну мить покликати їх до життя. Відверто зізнаємося: не будемо вимагати тривалості чи солідарності виконання — наші твори будуть ніби скороминущі, створені на певний час. Якщо йдеться про людей, то ми їм дамо, наприклад, тільки один бік обличчя, одну руку, одну ногу, саме ту, яка потрібна їм для певної ролі. Було б педантизмом клопотатися про другу ногу, без якої у даному разі можна їм обійтися. Ззаду їх досить просто зашити полотном чи побілити. Нашим творчим кредо буде: кожному жестові — інший актор! Для функції кожного слова, кожного вчинку покличемо до життя окрему людину. Такий наш смак, то буде світ, що відповідатиме нашому уподобанню. Деміург захоплювався випробуваними, досконалими й складними матеріалами — ми ж віддаємо перевагу лахміттю. Нас захоплює дешевизна, убогість, невибагливість матеріалу. Чи розумієте ви, — питав мій батько, — глибокий сенс цієї слабості, цієї пристрасті до строкатого папірця, до пап'є-маше, до лакової фарби, до клоччя й трачиння? Тобто, — говорив він із болісним усміхом, — ми любимо матерію як таку, пухнасту й пористу, любимо її єдину містичну консистенцію. Деміург, цей великий майстер і митець, робить її невидимою, наказує їй зникнути за грою життя. Ми ж, навпаки, любимо її розлад, її упертість, її вайлувату незграбність. Любимо у кожному жесті, у кожному русі бачити тяжке її зусилля, її солодку ведмежість. — Дівчата сиділи нерухомо й дивилися скляними очима, їхні обличчя витягнулися й очманіли від почутого, щоки розчервонілися. Важко було в цю мить збагнути, до якої генерації творінь вони належать — до першої чи до другої.

— Одне слово, — робив висновок мій батько, — ми хочемо вдруге створити людину — на взірець і подобу манекена.

Мусимо заради справедливості описати тут один дрібний і незначний інцидент, що виник у цьому місці лекції і якому ми не надаємо жодної ваги. Той інцидент зовсім незрозумілий і безглуздий в цій шерезі випадків, його можна лиш пояснити як певного роду уривчастий автоматизм, без попередніх обставин і продовження, як певного роду злостивість дослідження, привнесена у психічну сферу. Радимо читачеві зігнорувати його, як це зробили ми. Ось як воно відбувалося:

Саме тієї хвилини, коли батько вимовив слово "манекен", Аделя, глянувши на ручний годинник, перезирнулася з Польдою. Тоді разом із кріслом подалася трохи вперед, підняла край сукні, поволі висунула обтягнуту чорним шовком напружену ногу, що скидалася на головку змії.

Так сиділа вона протягом усієї цієї сцени, зовсім нерухома, поблискуючи великими очима, поглибленими блакиттю атропіну. Обабіч неї сиділи Польда й Павлина. Всі три дивилися розширеними очима на батька. Він кашлянув, замовк, схилився і враз дуже почервонів. Риси його обличчя, такі схвильовані, тепер покірно застигли.

Мій батько, натхненний єретик, ледве вийшовши з вихору поривання, раптом замкнувся у собі, зіщулився і занепав. Здавалося, його наче підмінив хтось — він сидів нерухомо, почервонілий, з опущеними очима. Панна Польда підійшла і схилилася над ним. Легенько поплескала його по плечі і з лагідною спонукою сказала:

— Якуб буде розсудливий, Якуб послухає, Якуб не буде впертий. Ну, прошу… Якубе, Якубе…

Виставлена пантофелька Аделі легко тремтіла й блищала, мов гадючий язичок. Мій батько, не глянувши ні на кого, поволі підвівся, ступив крок уперед, як автомат, і опустився на коліна. Лампа в тиші сичала, у заростях шпалер сюди й туди перебігали промовисті погляди, пролітали шепоти отруйних жал, зигзаги думок…

Переклав Іван ГНАТЮК

Трактат про манекени. Продовження

Наступного вечора батько знову красномовно й гаряче розвивав свою плутану ідею. Зморшки його обличчя розтягувалися і складалися з витонченою хитрістю. В кожній їхній спіралі була захована стріла іронії. Але часом натхнення розширювало кола його зморщок, які росли якоюсь величезною звихреною грозою, відходячи мовчазними волютами у глибину зимової ночі.

— Фігури паноптикуму, мої любі, — почав батько, — це недолуга пародія на манекенів, але навіть у такій формі не кваптеся трактувати їх легковажно. Матерія не знає жартів. Вона завжди сповнена трагічної значущості. Хто посміє думати, що з матерією можна бавитися, що її можна жартома формувати, що жарт не входить, не впивається у неї негайно, як доля, як призначення? Чи відчуваєте ви біль, глухе невільницьке страждання, закуте в матерії терпіння цієї ляльки, яка й сама не знає, чому стала нею, чому повинна терпіти силоміць нав'язану їй форму, що стане пародією? Чи розумієте силу слова, форми, вигляду, деспотичну сваволю, з якою той жарт кидається на безборонну ляльку і завойовує її своєю деспотичною, владною душею? Надаєте якійсь голові, зробленій з клоччя й полотна, виразу гніву і залишаєте її з тим гнівом, з тією конвульсією, з тією вічною напруженістю, замкнутою у сліпій злобі, яка застигла назавше. Натовп регоче з тієї пародії. Плачте, мої любі, над власною долею, бачачи злиденність ув'язненої матерії, яка не відає, хто вона й навіщо існує, куди несе той жест, наданий їй раз і назавжди.

Натовп сміється. Чи розумієте ви страшний садизм, п'янливу деміургічну жорстокість того сміху? Бо ж пречінь нам треба плакати, мої любі, над власною долею, споглядаючи ту нужденну матерію, яка зазнала страшного беззаконного ґвалту. Звідси походить, мої любі, страшний смуток усіх блазенських фігур, усіх ляльок, що трагічно задумалися над своїми смішними гримасами.

Ось анархіст Люккені, убивця імператриці Єлизавети, ось Драга, демонічна й нещасна королева Сербії, ось геніальний юнак, надія й гордість роду, якого занапастила звичка до онанізму. О іроніє тих імен, тих уподобань!

Чи справді у цій ляльці є щось від королеви Драги, чи справді це її двійник, бодай найменша тінь її сутності? Та схожість, той вигляд, те ім'я заспокоює нас і не дозволяє нам питати, ким сам по собі є той нещасний витвір. А тим часом це хтось конкретний, мої любі, хтось анонімний, хтось грізний, хтось нещасливий, хтось, хто ніколи у своєму глухому житті не чув про королеву…

Чи ви чули, як ночами страшно завивають ті воскові ляльки, замкнуті у ярмаркових будах, як жалібно співає хор тих дерев'яних і порцелянових тулубів, що товчуть кулаками у стіни своїх в'язниць?..

На обличчі мого батька, розвихреному грозою питань, які він викликав із темряви, утворився вир зморщок, глибока вирва, на дні якої грізно палало пророче око. Його борода химерно наїжилася, віхті і пензлі волосся, що стирчали з бородавок, з перчиків, з дірок у носі, настовбурчилися на своїх корінчиках. Так він заціпеніло стояв з палаючими очима і весь тремтів од внутрішнього збудження, як автомат, що затнувся і застиг на мертвій точці.

Аделя встала з крісла і попросила нас заплющити очі на те, що за хвилину станеться. Потім підійшла до батька і з руками на стегнах, набравши вигляду підкресленої рішучості, зажадала дуже виразно…

Дівчата сиділи нерухомо, з опущеними очима, в якомусь дивному заціпенінні.

Переклав Іван ГНАТЮК

Трактат про манекени. Закінчення

Одного з наступних вечорів мій батько далі продовжував свою лекцію:

— Не про ті втілені непорозуміння, не про ті сумні пародії, мої любі, — плоди простацької, вульгарної нестриманості — хотів я сказати, заводячи мову про манекени, — я мав на думці щось інше.

Тут мій батько почав перед нашими очима будувати образ тієї, вимріяної ним, "generatio aeguivoca"[1], якогось покоління істот, лише наполовину органічних, якоїсь псевдовегетації і псевдофауни, наслідків фантастичної ферментації матерії.

— То були творіння, зовні подібні до живих істот, до хребетних, ракоподібних, членистоногих, але той зовнішній вигляд вводив в оману. Насправді то були істоти аморфні, без внутрішньої структури, виплоди імітаційної тенденції матерії; обдарована пам'яттю, вона за звичкою повторює раз прийняті зовнішні форми. Масштаб морфології, якій підлягає матерія, узагалі обмежений, і певний запас форм знову повторюється на різних поверхах буття.

Ті істоти — рухливі, вразливі на подразнення, однак далекі від справжнього життя — можна було отримати, залишаючи певні складні колоїди в розчинах кухонної солі. Ті колоїди за кілька днів формуються, організовуються у згустки субстанції, що нагадують собою нижчі форми фауни.

В істот, які виникли в такий спосіб, можна було встановити процес дихання, обмін речовин, але хімічний аналіз не виявляв у них навіть сліду білкових сполук, ані складників вуглецю взагалі.

Усі ті примітивні форми були ніщо проти багатства зовнішнього вигляду і пишності псевдофауни та флори, яка часом з'являється у певних, точно визначених середовищах. Тими середовищами можуть бути старі помешкання, перенасичені еманаціями багатьох життів і подій — використане повітря, багате на специфічний інгредієнт людських марень, — звалища, збагачені гумусом спогадів, туги, безплідної нудьги. На такому ґрунті ця псевдовегетація швидко й поверхово кільчилася, щедро й ефемерно паразитувала, виганяла короткочасні покоління, які раптово й буйно розцвітали, щоб одразу погаснути.

Шпалери в таких помешканнях мусять бути вже дуже зношені і знуджені безперервною мандрівкою по всіх інтонаціях ритмів; не дивно, що вони сходять на манівці далеких, ризикованих роїнь. Серцевина меблів, їхня субстанція уже мусить бути розхитана, здеґенерована і податлива на гріховні спокуси: тоді на тому хворому, змученому і здичавілому ґрунті розцвітає, як прекрасна висипка, фантастична осуга, барвиста, буйна пліснява.

— Бачите, мої любі, — вів далі батько, — у старих будинках бувають кімнати, про які мешканці не пам'ятають. До них не навідуються місяцями, й вони в'януть, занедбані між давніми стінами, і трапляється, що замикаються у собі, заростають цеглою і, назавжди загублені в нашій пам'яті, поволі припиняють своє існування. Дверей, що ведуть до них з якогось помосту задніх сходів, челядь може так довго не помічати, що вони аж вростають, входять у стіну, яка стирає їхні сліди у фантастичному плетиві шпарин і тріщин.

— Якось раз на схилі зими, — говорив батько, — рано-вранці зайшов я до тих напівзабутих кімнат, яких не бачив кілька місяців, і був здивований їхнім виглядом.

З усіх шпар у підлозі, з усіх карнизів і ніш повиростали тонкі пагони й заповнили сіре повітря миготливим мереживом філігранного листя, ажурними заростями якоїсь теплиці, повної шепотів, блисків, коливань якоїсь облудної і блаженної весни. Довкола ліжка, під багатораменною лампою, уздовж шаф хиталися острівці делікатних дерев, які розбризкувалися яскравими мереживами, фонтанами мережаного листя, що струмували розпиленим хлорофілом аж до мальованого неба стелі… У квапливому процесі цвітіння у тому листі дерева розпускалися на очах, буяли ізсередини рожевим м'якушем і переливалися через вінця, гублячи пелюстки й розпадаючись у швидкоплинному відцвітанні.

— Я був щасливий, — казав мій батько, — від того несподіваного розквіту, який сповнив повітря миготливим шелестом, лагідним шумом, що, наче барвисте конфеті, переливався через тонке галуззя.

Я бачив, як із тремтливого повітря, з ферментації перенасиченої атмосфери виділяється і матеріалізується те квапливе цвітіння, переливання і розпадання фантастичних олеандрів, які сповнювали кімнату тихою хуртовиною великих рожевих грон квітів.

— Поки звечоріло, — закінчував свою мову батько, — не зосталося вже й сліду того пишного квітування. Уся та ілюзорна фата моргана була тільки містифікацією, витвором дивної симуляції матерії, яка намагається імітувати життя.

Мій батько того дня був на диво збуджений. Його очі, хитрі й іронічні, світилися запалом і гумором. Потім, раптово поважніючи, він знову повертався до своєї теми і розглядав безконечні форми та відтінки, яких набирала поліморфна матерія. Його захоплювали такі граничні, сумнівні й проблематичні форми, як ектоплазма сомнамбул, псевдоматерія, каталептична еманація мозку, що в деяких випадках виходила, траплялося, з уст сплячої людини, наповнювала всю кімнату як вибуяла, рідка тканина, астральне тісто, що перебуває на межі тіла й духу.

— Хто знає, — казав батько, — скільки є стражденних, скалічених, фрагментарних видів життя і як штучно, наспіх, збите цвяхами життя шаф і столів — того розп'ятого дерева, тих мучеників жорстокої людської винахідливості. Жахливі трансплантації чужих, ворогуючих між собою порід дерева, яких сковують в одну нещасну особистість.

Скільки давньої, мудрої муки у протруєних жилах і прожилках наших старих, надійних шаф? Хто помітить у них дивні, зістругані, відполіровані до невпізнання риси, усмішки, погляди?

Обличчя мого батька, коли він говорив це, вкрилося замисленими лініями зморщок, стало подібне до сучкуватої, старої дошки з прожилками, з якої зістругано всі спогади. Ми думали, що батько впаде у стан заціпеніння, який часом находив на нього, але він раптом прокинувся, отямився і повів далі:

— Давні, містичні племена бальзамували своїх мерців. У стінах їхніх помешкань були встановлені, вмуровані тіла, голови; у світлиці стояла мумія батька, а видублена жінка-покійниця служила килимом під столом. Я знав одного капітана, який мав у своїй каюті лампу-мелюзину[2], зроблену малайськими бальзамувальниками з тіла його замордованої коханки. На голові в неї були великі оленячі роги.

У тиші каюти та голова з гіллястими рогами, прибита під стелею, поволі розплющувала очі; на розтулених устах блищала плівка слини, що лопалася від тихого шепоту. Головоногі, черепахи і великі краби, підвішені на балках стелі як люстри й канделябри, у цій тиші без кінця перебирали ногами, крокували й крокували на місці…

Лице мого батька раптом зробилося сумним і занепокоєним, його думки більше не сягали якихось асоціацій, і він перейшов до нових прикладів:

— Чи відомо вам, — говорив він приглушеним голосом, — що мій брат внаслідок довгої і невиліковної хвороби поступово перетворився на згорток гумових кишок, що моя бідна кузина вдень і вночі носила його в подушках, наспівуючи нещасному створінню безконечних колискових пісень зимової ночі? Чи може бути щось сумніше, ніж людина, перетворена на гумову кишку? Яке розчарування для батьків, яка дезорганізація їхніх почуттів, яка втрата усіх надій, що покладалися на обдарованого юнака! Одначе вірна любов бідної кузини супроводжувала його і в тій недузі.

— Ох! Не можу більше, не можу того слухати! — заголосила Польда, перехиляючись на кріслі. — Вгамуй його, Аделю…

Дівчата повставали, Аделя підійшла до батька і, наставивши пальця, вдала, що хоче його лоскотати. Батько отетерів, замовк і, повний жаху, позадкував перед наставленим дратівним пальцем Аделі. Вона ішла за ним, не зупиняючись, погрожувала йому отруйним пальцем і крок за кроком витісняла його з кімнати. Павлина позіхнула, потягуючись. Обнявшись з Польдою, вони дивилися одна одній в очі й усміхалися.

Переклав Іван ГНАТЮК

Німрод

Цілий серпень того року я пробавився з чудесним маленьким песиком, який одного дня знайшовся на підлозі нашої кухні, нездолящий і писклявий, пахнучий ще молоком і цуценяцтвом, з несформованою, круглявою, тремтячою голівкою, з лапками, розчепіреними на боки, як у крота, і з найделікатнішою, м'якесенькою шерстю.

З першого ж погляду здобула собі та крихточка життя увесь захват, увесь ентузіязм хлоп'ячої душі.

З якого неба впав так несподівано цей улюбленець богів, миліший серцю від найгарніших забавок? І як то старі, зовсім-таки нецікаві мийниці впадають інколи на такі гарні ідеї і приносять з передмістя, — о цілком ранішній, трансцендентально ранковій години, — такого-от песика до нашої кухні?

Ах! я був ще — на жаль — неприсутній, ненароджений з темного лона сну, а те щастя вже здійснилося, вже чекало на нас, недолужно лежаче на холодній підлозі кухні, недоцінене Аделею і домівниками. Чому не збуджено мене раніше!? Тарілочка молока на підлозі свідчила про материнські імпульси Аделі, свідчила, на жаль, також і про назавжди втрачені для мене хвилини минулого, про розкоші названого материнства, у яких я не брав уділу.

Але передо мною лежала ще ціла прийдешність. Який же безмір випробувань, експериментів, відкриттів розгортався тепер! Секрет життя, найсуттєвіша його таємниця, зведена до цієї простішої, підручнішої й іграшкової форми, відкривалася тут перед ненаситною цікавістю. То було непередавано цікаво — мати на власність таку дещицю життя, таку часточку споконвічної таємниці в такому забавному й новому вигляді; то будило безконечну допитливість і приховану шану — своєю чужістю, несподіваною транспозицією того самого, що й у нас, вогника життя на форму, відмінну від нашої, тваринну.

Тварини! Мета ненаситної цікавости, екземпліфікації загадки життя, мов би створені для того, щоб людині показати людину, розкладаючи її багатство і ускладненість на тисячу калейдоскопічних можливостей, кожна з яких доведена до якоїсь парадоксальної крайности, до якоїсь вибуялости, повної характеру. Не обтяжене сплетом еготичних інтересів, що їх мають міжлюдські стосунки, відкривалося серце, повне симпатії, до чужих еманацій вічного життя, — повне любовної, співпрацюючої допитливости, яка була замаскованим голодом самопізнання.

Песик був оксамитний, теплий і пульсуючий маленьким, поспішним серцем. Мав два м'якенькі клаптики вух, голубуваті, каламутні очка, рожевий писочок, до якого можна було без жодної небезпеки вкласти пальця, делікатні і невинні лапки із зворушливою рожевою бородавочкою ззаду, над стопами передніх ніг. Тими ногами він влазив, жадібний і нетерплячий, до миски з молоком, хлептав напій рожевим язичком, щоб, наситившись, жалісно підняти маленьку мордочку з крапелькою молока на бороді і недолуго вибрьохатися з молочної купелі.

Хода його була незграбним заточуванням, боком навскіс, у невирішеному напрямку, по лінії трохи п'яній і хисткій. Домінантою його настрою була якась невизначена й основоположна жалібність, сирітство й безпорадність — нездатність заповнити чимнебудь порожнечу життя поміж сенсаціями поживків. Об'являлось це в безпляновості й непослідовності рухів, в ірраціональних нападах ностальгії з жалібним скімленням і неспроможністю знайти собі місце. Навіть ще в глибині сну, в якому потребу на щось опертися і до чогось притулитися він мусів заспокоювати, вживаючи для цього власну свою особу, скручену в тремтячий клубочок, — не покидало його почуття осиротіння і бездомности. Ах, життя, — молоде і вутле життя, випущене з надійної темряви, з притульного тепла материнського лона у великий і чужий, світлий світ, — як же щулиться воно й сахається, як цурається прийняти ту імпрезу, яку йому пропонують, — повне осоруги й знеохочення!

Але поволеньки малий Німрод (він отримав був це горде й войовниче ім'я) починає відчувати смак життя. Виключна опанованість образом материнської праодности поступається чарові багатоманіття.

Світ починає ставити на нього свої пастки: незнаний, а чаруючий смак різних наїдків, чотирикутник ранкового сонця на підлозі, на якому так добре влягтися, рухи власних членників, власні лапки, хвостик — фіґлярний заводіяка до забави з самим собою, пестощі людської руки, під якими звільна дозріває певна свавільність, веселість, що розпирає тіло і народжує потребу в зовсім нових, різких і ризикованих рухах, —

все це підкуповує, переконує і підохочує прийняти, погодитися з експериментом життя.

І ще одне. Німрод починає розуміти, що те, що йому тут підсувають, попри видимість новизни, є, по суті, тим, що вже було, — було багато разів, — безконечно багато разів. Його тіло впізнає ситуації, враження і предмети. По суті, все це не так уже його й дивує. Перед лицем кожної нової ситуації він дає нурка у свою пам'ять, у глибоку пам'ять тіла, і шукає навпомацки, гарячково, — і буває, що знаходить у собі відповідну, вже готову, реакцію: мудрість поколінь, складену у його плазмі, у його нервах. Знаходить якісь вчинки, рішення, про які й сам не знав, що вони в ньому дозріли, що лиш чекали на те, аби вискочити.

Сценерія його молодого життя, кухня з духмяними цебрами, з витирачками, які так чудернацько й інтригуюче пахнуть, з талапканням Аделиних пантофликів, з її галасливою крутаниною, — більше його не лякає. Він вже звик вважати її своєю доменою, задомовився в ній і почав розвивати стосовно неї неясне почуття приналежности, вітчизни.

Хібащо несподівано спадав на нього катаклізм у вигляді шурування підлоги — повалення законів природи, хльости теплого лугу, що підмивають усі меблі, і грізне шургання Аделиних щіток.

Але небезпека минає, щітка, сумирна й нерухома, тихо лежить у кутку, сохнуча підлога мило пахне мокрим деревом. Німрод, знову повернений до своїх нормальних прав і до свободи на власному терені, відчуває живу охоту хапати зубами старий коц на підлозі і торгати ним з усієї сили направо й наліво. Втихомирювання стихій наповнює його невимовною радістю.

Та ось він стає, як укопаний: перед ним, за яких три песячих кроки, посувається чорна машкара, потвора, що швидко суне на прутиках багатьох покарлючених ніг. Потрясений до глибини Німрод поводить зором за скісним курсом блискучого страховида, напружено стежачи за

цим пласким, безголовим і сліпим тулубом, несеним несамовитою рухливістю павучих ніг.

Щось у ньому на той вид назбирується, щось дозріває, бучавіє, чого він сам іще не розуміє, ніби якийсь гнів або страх, але радше приємний і поєднаний з дрожем сили, самопочуття, агресивности.

І раптом він припадає на передні лапки і викидає з себе голос, ще йому самому не знаний, чужий, зовсім не подібний до звичайного квиління.

Викидає його з себе раз, і ще раз, і ще, тоненьким дискантом, який щохвилі пускає півника.

Але надаремно апострофує він комаху цією новою, зродженою з раптового надхнення мовою. В категоріях тарганячого інтелекту немає місця на цю тираду, і страховид далі відбуває свою скісну туру до кутка покою, серед рухів, освячених одвічним тарганячим ритуалом.

Що не кажіть, почуття ненависти ще не має тривалости і сили в душі песика. Новозбуджена радість життя перетворює кожне почуття у веселість. Німрод ще гавкає, але сенс його гавкання непомітно змінився, воно стало своєю власною пародією, — прагнучи висловити, по суті, невимовну вдатність цієї прегарної імпрези життя, повної пікантности, несподіваних пострахів і чудасій.

Переклав Андрій ШКРАБ'ЮК

Публікації:

Б. Шульц. "Цинамонові крамниці", "Санаторій Під Клепсидрою". — Львів, ВС "Просвіта", 1995.

Пан

В куті між задніми стінами шоп і прибудовок був завулок подвір'я, найдальша, остання віднога, замкнута межи комору, виходок і задню стіну курника, — глуха затока, поза яку виходу вже не було.

То був найдальший ріг, Ґібральтар того подвір'я, і він розпачливо бив головою у сліпий паркан з поземних дощок, замикаючу і остаточну стіну того світу.

З-під його замшілих дилин витікала смужка чорної, смердючої води, жила гниючого, масного болота, що ніколи не висихала, — єдина дорога, яка почерез границі паркана виводила у світ. Але розпач смердотливого завулка так довго бив головою в ту загату, що аж розхитав одну з поземних, потужних дощок. Ми, хлопчаки, доробили решту і виважили, висунули тяжку замшілу дошку з укріплення.

Так ми зробили вилам, відкрили вікно на сонце. Станувши ногою на дошці, кинутій через баюру, як міст, в'язень подвір'я міг у поземній позиції протиснутися через шпару, яка випускала його в новий, провійний і розлогий світ. Був там великий, здичавілий, старий сад. Високі груші, розложисті яблуні росли тут зрідка могутнім групами, обсипані срібним шелестом, кипучою сіткою білявих полисків. Буйна, змішана, некошена трава покривала пухнастим кожухом хвилясту місцину. Були там звичайні, трав'янисті лугові стебла з пір'ястими волотями колосків; були делікатні філіграни дикої петрушки і моркви; поморщені і шорсткі листочки розхідника і сліпої кропиви, що пахли м'ятою; ликуваті, блискучі бабки, скроплені ржею, що вистрілювали кетягами грубої, червоної каші. Все це, сплутане й пухнасте, напоєне було лагідним повітрям, підбите блакитним вітром і напахчене небом. Коли лежиш було в траві, то вкриваєшся собі цілою блакитною географією хмар і плинучих континентів, дихаєш цілою розлогою мапою небес. Від того спілкування з повітрям листки і паростки покрилися делікатними волосками, м'яким нальотом пуху, шорсткою щетиною гачків, немов би для хапання і затримування перепливів кисню. Той делікатний і білявий наліт споріднював листя з атмосферою, давав йому сріблястий, сірий полиск повітряних хвиль, тінистих задумань між двома

зблисками сонця. А одна з тих рослин, жовта і повна молочного соку в блідих стебелинах, надута повітрям, пагонила зо своїх порожніх пагонів вже саме повітря, сам пух у вигляді пір'ястих молочакових куль, розсипуваних повівом і безголосо всякаючих у блакитну тишу.

Сад був розлогий і розгалужений кількома відногами і мав різні зони і клімати. В одній стороні він був відкритий, повен молока небес і повітря, і там він підстеляв небу щонайм'якшу, найделікатнішу, найпухнастішу зелень. Але в міру того як він опадав у глиб довгої відноги і поринав у тінь межи задню стіну запустілої фабрики содової води і довгу, готову завалитися стіну стодоли, він виразно похмурнів, ставав оприскливий і недбалий, запускався дико і нехлюйно, сердився кропивою, з'їжачувався будяками, паршивів усіляким бур'яном, аж у самому кінці, межи стінами, в широкій прямокутній затоці, тратив будь-яку міру і впадав у шал. Там то не був уже сад, тільки пароксизм шаленства, вибух люті, цинічне безсоромство і розпуста. Там, розпаплюжені, даючи попуск своїй пасії, паношилися порожні, здичавілі капустини лопухів — величезні відьми, що роздягалися серед білого дня зо своїх широких спідниць, скидаючи їх з себе, спідниця за спідницею, аж їх здуті, шелесткі, дзюраві ошалілими клаптями хоронили під собою те байстрюче плем'я. А зажерливі спідниці пухли й розпихалися, видиралися одна на одну, розпирали й накривали одна одну, ростучи разом здутою масою листяних блях аж під низький острішок стодоли.

То було там, де я уздрів його єдиний раз в житті, о непритомній від жару годині полудня. То була хвилина, коли час, ошалілий і дикий, зривається з цепу подій і, як збіглий волоцюга, жене з криком навпрошки через поля. Тоді літо, позбавлене контролю, росте без міри і рахуби на цілому просторі, росте з диким імпетом на всіх усюдах, у два літа, у три літа, у якийсь інший вироджений час, в несосвітенний розмір, у безумство.

О тій годині опановував мене шал ловлення метеликів, пасія спобігання тих мигтючих плямок, тих блудних пелюсток, що тряслися у розвогненому повітрі недозигзаґом. І трапилося тоді, що котрась із тих

яскравих розпалася в леті на дві, потім на три, — і той тремтливий, сліпучо білий триплян вів мене, як блудний вогник, через шал будяків, що палилися у сонці.

Допіру на межі лопухів я затримався, не сміючи поринути у те глухе заглибище.

І тоді я раптом уздрів його.

Занурений у лопухи по пахви, він чапів передо мною.

Я бачив його грубі коркоші в брудній сорочці і нехлюйний канцур сурдута. Причаєний, як до скоку, він сидів отак — з коркошами, згорбленими мов би великим тягарем. Його тіло хехкало з натуги, а з мідяного, в сонці обличчя котився піт. Нерухомий, він, тяжко працював, моцуючись без руху з якимось величезним брем'ям.

Я стояв, прицвяхований його зором, який узяв мене мов би в кліщі.

То було обличчя волоцюги або пияка. Віхоть брудних пелехів вихрився над чолом, високим і випуклим, як гладка каменюка, обточена рікою. Але те чоло було скручене в глибокі борозни. Невідомо, чи біль, чи палючий жар сонця, чи надлюдське натуження вкрутилося так в те обличчя і напнуло риси до луску. Чорні очі вп'ялися у мене з надривом найвищого розпачу чи болю. Ті очі дивилися на мене і не дивилися, бачили мене і не бачили зовсім. То були лускаючі вирла, напружені найвищим піднесенням болю або дикою насолодою надхнення.

І раптом з тих рис, натягнутих до луску, вибочилася якась страшна, перекошена стражданням Гримаса і та Гримаса росла, брала в себе тамте безумство і надхнення, пучнявіла ними, вибочувалася щораз більше, аж ось прорвалася і заричала, захарчала кашлем сміху.

Потрясений до глибини, я бачив, як він, гигочучи сміхом з могутніх грудей, зрушився поволі з карячок і, згорблений, як гориля, з руками у спадаючих лахманах штанів, утікав, чалапаючи через капловухі бляхи лопухів великими скоками, — Пан без флейти, що лопотить сполохано у свої отчі нетрі.

Переклав Андрій ШКРАБ'ЮК

Пан Кароль

Суботнього пополудня солом'яний вдівець дядько Кароль вибирався до літньої садиби в годині ходи від міста на відвідини дружини та дітей, котрі там відпочивали.

Відколи дружина покинула помешкання, його ніхто не прибирав, ліжко ніколи не застелялось. Знищений і спустошений опівнічними гульбищами, в які його втягували ті спекотні та пусті дні, пан Кароль приходив додому пізньої ночі. Тоді зібгана та холодна, неймовірно розкидана постіль була для нього благою пристанню, спасенним островом, до котрого припадав всіми рештками своїх сил, неначе потерпілий з корабля по багатьох днях і ночах поневірянь по розбурханому морю.

Навпомацки, напотемки падав десь між білавих гір, пасм і звалів холодного пір'я і спав в безладі, навспак, вниз головою, занурений в пухку м'якість постелі, ніби хотів пробуравити, пройти наскрізь ті виростаючі вночі, потужні масиви перин. Уві сні, як плавець з водою, боровся з тією постіллю, вминав і місив її своїм тілом, немов велику діжу тіста, в котру впав, і ледь світ просинався від задухи, пітний та вижбурений на берег постелі, котру не міг здолати в тяжкій нічній боротьбі. Напіввикинутий з пучини сну, якийсь час непритомно висів на окрайку ночі, хапав грудьми повітря, а постіль росла довкола нього, пухла й накисала — і знову заростала його масою тяжкого, білавого тіста.

Спав чи не до самого полудня, а подушки укладались в велику, білу, пласку рівнину, по котрій блукав його умиротворений сон. Тими ж білими гостинцями він поволі повертався до себе, до дня і тями — нарешті відкривав очі, немов дрімаючий пасажир, коли потяг затримується на якійсь станції.

У спальні ще переважали присмерки з осадом багатьох днів самотності і тиші. Тільки вікно кипіло від вранішнього ройовиська мух та яскраво рожевіли штори. Пан Кароль позіхав і видихав із свого тіла, з глибин своєї тілесної решткі вчорашнього дня. Цей позіх скручував його судомою, ніби хотів вивернути назовні. І він викидав з себе той шлам, той тягар — не перетравлені шматки вчорашнього.

Зарадивши таким чином, вносив до записника видатки, калькулював, обраховував і мріяв. Потім довго лежав нерухомо, з застиглим поглядом водавих, випуклих очей. В рідненькому присмерку покою, розсіяному спалахами спекотного дня, в його очах, як в маленьких дзеркальцях, відбивалися яскраві предмети: білі плями сонця в віконних щілинах, золотий прямокутник штор, і, як в краплині води, відображалась вся кімната з її тишею килимів та пустих крісел.

Тимчасом день все сонцесяйніше дзвенів дзиґотом збожеволілих від сонця мух. Вікно вже не могло вмістити цього білого жару, мліли та сходили блискучими хвилями штори.

Тоді вибирався з постелі і ще якийсь час мимоволі зітхав та сидів у ліжку. Його тридцятикількохлітнє тіло вже почало повніти. І тепер, в супокої, в цьому жирніючому виснаженому тілесними зловживаннями, але все ще граючому всіма соками, організмі здавалось бубнявіла його майбутня доля.

Й коли отак сидів в бездумній, вегетативній застиглості, перетворившись в кругообіг, в дихання, в глибинне пульсування соків, то в надрах його перепотілого і вкритого в різних місцях волоссям тіла

росло якесь невідоме, ще не відлите в форму, майбутнє, ніби потворний, фантастично розрослий до небачених розмірів наріст. Не дивувався, бо вже відчував свою тотожність з тим невідомим і великим, що мало настати, ріс разом з ним без спротиву, в дивній згоді, заціпенівши від тихого жаху, бо впізнавав своє майбутнє в тих колосальних вицвітах, в тих фантастичних нагромадженнях, котрі визрівали перед його внутрішнім зором. Тоді одне його око починало косувати і ніби відходило в інший вимір.

Потім знову повертався з цієї бездумної затуманеності, з цієї загубленої далечі, до тями й дійсності, бачив свої ступні на килимі, по-жіночому пухкі та делікатні, і неквапом витягував золоті запинки з манжет вчорашньої сорочки. Далі йшов до кухні, знаходив там в глухому кутку відерце з водою, кружальце тихого, очікуючого його там, чуйного люстерка — єдину живу і втаємничену істоту в цьому пустому помешканні. Наливав до мидниці води і виспаковував доторками шкіри її млаву, вистонну, ледь солодку вільготу.

Довго і старанно займався туалетом, не поспішав, не забував робити між всіма своїми маніпуляціями пауз.

Це пусте і запущене житло його не визнавало, меблі і стіни слідкували за ним з мовчазним осудом.

Коли поринав у їх супокій, то був чужинцем в цьому підводному, затопленому царстві, в якому точився інший, відмінний час.

Відкривав власні шухляди і почував себе злодієм, мимоволі ходив на пальцях — побоювався збудити крикливу і нестримну луну, котра роздратовано очікувала щонайменшої зачіпки, щоб впасти в істерію.

А коли нарешті, тихо скрадуючись від шафи до шафи, відшукав одне за одним все, що йому було потрібне, і скінчив свій туалет, серед тих меблів, котрі безмовно, з відсутнім виразом, терпіли його присутність,

нарешті був готовий, то зупинившись перед відходом з капелюхом в руці, ніяковів, бо не міг в цей останній момент знайти слова, котре б якось розв'язало це вороже мовчання, повільно йшов до дверей, пригнічений, з похиленою головою — тоді як в протилежному напрямку — в глибини дзеркала — через порожню анфіладу неіснуючих кімнат неспішно віддалявся хтось назавжди повернутий спиною.

Переклав Тарас ВОЗНЯК

Цинамонові крамниці

В ті найкоротші й сонні зимові дні, вранці і ввечері оторочені хутряними облямівками сутінок, в час, коли місто все глибше і глибше западало в лабіринти зимових ночей, а короткий світ з трудом повертав його до пам'яті й тями, мій батько вже був пропащим, віддався і присягнув сфері потойбічній.

Лице та голова буйно і дико заросли сивим волоссям, безладно настовбурченими віхтями, щетиною, смичками, які вистрілювали з бородавок, брів та ніздрів — що робило його подібним до старого настрашеного лиса.

Нюх та слух непомірно загострилися, по грі мовчазного, напруженого лиця читалося, що з їх допомогою він тримає неустанний зв'язок з невидимим світом темних закамарків, мишачих нір, димоходів та трухлявих порожнин під підлогою.

Нічні шкробання і хрусти — це таємне, скрипуче життя підлоги — мало в ньому прецизійного і чуйного підглядача, нишпору та змовника. Віддавався цьому до решти — весь поринав в ту недоступну для нас сферу, з котрої навіть не пробував подати якоїсь вістки.

Часто, коли та невидима сфера викидала щось занадто абсурдне, він ляскав пальцями і тихо сміявся до самого себе; одним поглядом

доходив до порозуміння з нашим, теж втаємниченим в той світ котом, котрий, мружачи від нуди та байдужості косі шпарки очей, підіймав в знак згоди свій цинічно холодний смугастий писок.

Бувало за обідом батько раптом відкладав ножа та виделку і з зав'язаною на шиї серветкою по-котячому підносився, навшпиньки крався до дверей сусідньої порожньої кімнати і зі всією можливою обережністю заглядав в дірку для ключа. Потім, немов засоромившись, повертав до столу, при цьому схвильовано усміхався і, поринувши в нурт свого глибинного монологу, щось невиразно буркотів та воркав.

Щоб вирвати його з того стану розпорошеності і якось відволікти від хворобливих досліджень, мати витягала його на вечірні променади — йшов мовчки, без опору, але байдуже, розсіяно і відсторонено.

Якось ми навіть вибрались до театру. І знову опинились в тому великому, повному сонного людського гомону і безладного замішання, погано освітленому та брудному залі. Переплили людським натовпом, і перед нами виринуло склепіння якогось іншого небозводу — величезна блідо-голуба заслона. В велетенському полотняному обширі ширяли великі рожево мальовані маски. Те штучне небо вусібіч перло й розпливалось, наростало могутніми подихами пафосу й помпи, атмосферою того несправжнього, повного пишноти світу, який народжувався на лункому риштуванні сцени. Дріж, що пробігав широким чолом того неба, подих величезного шматка тканини, від якого росли і оживали маски, зраджував всю ілюзорність цього небозводу, зводив його дійсність до трему, який в метафізичні хвилі ми осягаєм як мерехтіння таїнства.

Маски тріпотіли червоними повіками, кольорові губи щось безмовно нашіптували, і я знав, що прийде мить, коли напруга таємничості сягне зеніту, і тоді розбурхане небо заслони справді трісне, скресне й покаже нечувані та блискучі речі.

Але дочекатись тієї хвилі мені не судилось, бо батько почав тим часом проявляти певні ознаки неспокою, лапався по кишенях і нарешті повідомив, що забув гаманця з грішми та важливими документами.

Після короткої наради з матір'ю, де порядність Аделі знайшла поспішну, огульну оцінку, мені запропонували вирушити па пошуки гаманця додому. На думку матері до початку вистави залишалось ще доволі часу, і, враховуючи мою жвавість, я міг ще повернутись вчасно.

Я вийшов в зимову, кольорову від ілюмінацій неба ніч. Це була одна з тих ясних ночей, зоряний небозвід яких аж розпадається, розламується і тріскає лабіринтом окремих небес, котрих вистачило б цілому місяцю зимових ночей, щоб укрити своїми срібними мереженими абажурами всі їхні нічні видіння, авантюри й карнавали.

О, якою легковажністю було доручати такої ночі важливу й нагальну справу молодому хлопцю, адже в її півсвітлі вулиці стають кількакрат довшими, переплітаються і міняються місцями одні з одними. В глибині міста відкриваються, так би мовити, вулиці подвійні, вулиці двійники, вулиці хибні і підступні. Заворожена й обманута уява породжує ніби-то давно знані й відомі фальшиві плани міста в котрих ті вулиці дістають своє місце і назву, а ніч, в своїй невичерпності не знаходить більш вартого заняття, ніж навіювати все нові й нові їх конфігурації. Ті зваби зимових ночей, як правило, починаються невинним бажанням зрізати шлях, скористатись не звичним, а коротшим проходом. Постають спокуси спростити складний перехід звернувши в якийсь ще не знаний провулок. Але цим разом почалось інакше.

Ступивши пару кроків, я помітив, що не прихопив пальто. Хотів повернутись, та, хвильку зваживши, вирішив, що це була б даремна втрата часу, адже ніч не така вже й холодна, навпаки, її жилкували цівки дивного тепла, подихи якоїсь облудної весни. Сніг зібгався білими баранцями, невинним і солодким, надушеним фіалками руном. Такими самими баранцями розпустилося й небо, в котрому двоївся і троївся місяць — демонстрував всі свої позиції та фази.

Того дня небо оголило свою внутрішню будову в формі чогось подібного до анатомічних препаратів, які демонстрували спіралі і шари світла, розтини блідо-зелених брил ночі, плазму простору та тканину нічних марень.

В таку ніч неможливо, йдучи Підвальною чи якоюсь іншою темною вулицею, котрі є зворотньою стороною, чимось на кшталт підшивки чотирьох ліній ринку, і не згадати, що цієї пізньої пори ще часом бувають відчинені деякі з тих особливих і таких привабливих крамниць, про котрі в дні звичайні забувається. Я називаю їх цинамоновими крамницями через темні панелі тієї барви, якими вони обшиті.

Ці дійсно шляхетні, відкриті пізньої ночі торгові заклади завжди були предметом моїх гарячих мрій.

Їх ледь освітлені, темні і урочисті інтер'єри були просякнуті запахами фарб, лаку, ладану, ароматом далеких країв і рідкісних тканин. Там можна було знайти бенгальські вогні, чародійські скрині, марки давно загинулих країн, китайські перебивні малюночки, індиго, каніфоль з Малабару, яєчка екзотичних комах, папуг, туканів, живих саламандр і василісків, корінь мандрагори, нюрнберзькі механізми, гомункулусів в горшках, мікроскопи й люнети, а перш за все — рідкісні та особливі книги, повні чудернацьких малюнків і приголомшуючих оповідей старі фоліанти.

Пам'ятаю тих старих та достойних торгівців, котрі в тактовному мовчанні, з опущеними очима обслуговували клієнтів і були мудрі та поблажливі щодо всіх їх найпотаємніших бажань. Але перш за все була там книгарня, де я одного разу мав нагоду розглядати рідкісні та заборонені друки, публікації таємних клубів, котрі здіймали заслону з таємниць нестерпних та п'янких.

О, як рідко трапляється нагода з малою, проте достатньою сумою грошей, відвідати ті крамниці. І, не дивлячись на всю важливість довіреної нашій ревності справи, упускати цієї нагоди я не міг.

Згідно з моїми розрахунками, щоб добратися до вулиці нічних крамниць, слід було пірнути в бічну вуличку а потім минути на ній два чи три провулки. Це віддаляло мене від мети, але запізнення можна було б надолужити, якщо повертатись шляхом на Соляні Жупи.

Окрилений бажанням відвідати цинамонові крамниці, я звернув у відому мені вулицю і більш летів, ніж йшов, хоч слідкував, щоб не збитись з дороги. Так минув вже третій чи четвертий провулок, а жаданої вулиці не було. Та й вулиці були якісь не такі. Жодного натяку на крамниці. Я йшов вулицею, будинки якої ніде не мали вхідних брам, тільки щільно замкнені, більматі від відблисків місяця вікна. З другого боку цих будинків, — міркував я про себе, — повинна бути справжня вулиця з входом. Занепокоєно додав кроку, в душі вже нехтував з наміру відвідати ті крамниці. Лиш би чимдуж вибратися звідси в більш знайомі околиці міста. Охоплений тривогою — де ж вона мене виведе? — я наближався до кінця вулиці. І вийшов на широкий, рідко забудований, дуже довгий та прямий гостинець. Тут я зразу ж відчув подих широкого простору. При дорозі чи в глибині садочків стояли мальовничі вілли — чепурні будинки багатіїв. В проміжках між ними виднілись парки і мури садів. Картина віддалено нагадувала вулицю Лішнянську в її нижньому, рідко відвідуваному кінці. Розпушене тисячами баранців, срібною лускою неба місячне світло було блідим, проте ясним, як день — і тільки парки та сади чорніли в цьому срібному краєвиді.

Більш уважно приглянувшись до одного з будинків, я прийшов до висновку, що переді мною задня, а тому ніколи не бачена мною сторона гімназії. Я, власне, підходив до брами, котра, на мій подив, була відчинена, сіни освітлені. Ввійшовши, я опинився на червоному хіднику коридора. Я розраховував непомітно прокрастись будинком і вийти передньою брамою, чим значно скоротити шлях.

Але згадав, що о пізній годині в класі вчителя Арента ще повинно йти одне з тих додаткових пізніх нічних занять, на які ми збиралися зимової пори, загорівшись шляхетним запалом оволодіти рисунком, яким надихав нас той чудовий вчитель.

Маленький гурт ревнителів майже губився в великому темному залі, на стінах котрого бовваніли і ламалися тіні наших голів, відкинуті двома малесенькими свічками, що горіли в шийках пляшок.

Чесно кажучи, тими годинами ми малювали мало, та й вчитель був не дуже вимогливим. Дехто приносив з дому подушки й укладався на лави, щоб впасти в обійми легкої дрімоти. І тільки найпильніші й далі малювали під самою свічкою, в жовтому кружальці її світла.

Як правило, в очікуванні вчителя ми довго нудились сонними розмовами. Аж нарешті відкрилися двері його кімнати і появлявся він — маленький, з красивою бородою, повний езотеричних усмішок, тактовних умовчувань і аромату таємничості. Він швидко зачиняв за собою двері кабінету, через які тієї хвилі за його спиною тиснувся натовп гіпсових тіней, класичних фрагментів, скорботних Ніоб, Данаїд і Танталідів — весь сумний і безплідний Олімп, який роками скнів в цьому музеї гіпсів. Сутінки тої кімнати ще вдень мутніли, сонно переливались від гіпсових мрій, порожніх поглядів, блідих овалів і спрямованих в ніщо задум. Деколи ми полюбляли наслуховувати під дверима тишу, повну зітхань і шептів того крушіючого в павутинні руйновища, того розпадаючого в нуді і одноманітності присмерку богів.

Сповнений гідності вчитель статечно походжав вздовж пустих лав, серед котрих ми, розкидані малими групками, щось малювали в сірому відсвіті зимової ночі. Було затишно і сонно. Де-не-де мої товариші укладалися спати. В пляшках поволі догасали свічки. Вчитель поринав в глибоку, повну старих фоліантів, старомодних ілюстрацій, естампів та друків шафу. Між езотеричних жестів показував нам старі літографії вечірніх пейзажів, нічних гущавин, чорних алей зимових парків на білих місячних доріжках.

В сонних розмовах непомітно точився час, і біг нерівномірно, немов зав'язував на рівному плині годин вузли і раз за разом ковтав цілі шматки його тривання. І ось незбагненно, без переходу, ми вже зграйкою повертаємось по білій засніженій алеї, облямованій чорними сухими хащами кущів, додому. І йдем молочним оманливим днем далеко за північ вздовж волохатого берега темряви, зачіпаємо ведмеже хутро гущини, що потріскує ясної безмісячної ночі у нас під ногами. Розпорошена в білизні того світла, витрушена з снігу, з білого повітря, з молочного простору, ніч — як сірий папір естампу, на котрому глибокою чорнотою плетуться кресни і шрафірунки густих чагарів. Тепер, далеко за північ, вона відтворює серії ноктюрнів, нічних штихів вчителя Арента, розвиває його фантазії далі.

В чорній гущині парку, в волохатих хутрах хащів, у воросі крихкого ріща подекуди темніють ніші — повні снувань, таємних жестів, безладних розмов на мигах гнізда найглибшої пухнастої чорноти, В них затишно і тепло. Ми в своїх волохатих пальто забираємся туди на літній м'який сніг, їмо горіхи, яких вдосталь в ліщинових гущах тієї ярої зими. Зарослями прослизають і принюхуються пухнасті й витягнуті на своїх коротких лапках куниці, ласиці та іхневмони, від них чути кожухами. Напевно, між них не бракує і випатраних та лисих експонатів шкільного кабінету, котрі відчули цієї білої ночі в свому порожньому нутрі голос старого інстинкту, голос гону і повернулись до нетрів, щоб згоріти життям коротким й ілюзорним.

Але поволі фосфоресценція весіннього снігу мутніє і гасне й насувається густа досвітня темрява. Дехто з нас в темному снігу засинає, інші додибують в гущинах брам до своїх домівок, навпомацки забираються до темних покоїв, в сон батьків і братів, в глибоке сопіння, яке наздогнали на своїх опівнічних шляхах.

Ці нічні сеанси були для мене повні таємного чару, тому й тепер я не міг упустити нагоди заглянути до класу рисунку, постановивши, що затримаюсь там не більш, ніж на хвилю. Та коли почав підійматись

задніми, повними гучного резонансу, кедровими сходами, то зрозумів, що я в чужому й невідомому мені крилі будинку.

Ані найменший шерх не порушував урочостої тиші. Коридори тут були обширні й вислані плюшевим килимом, вони вражали своєю вишуканістю. На їх заворотах світили маленькі, приглушені лампи. Проминувши одне таке коліно, я опинився в ще більшому коридорі, вбраному з пишнотою палацу. Одна його сторона широкими скляними аркадами відкривалась всередину житла. Зразу ж перед очима починалась і тікала в глибину довга, розкішно прибрана анфілада кімнат. Ковзнувши по шпалері єдвабної оббивки, позолочених зеркал, коштовних меблів і кришталевих люстр, погляд тонув в пухнастих нетрях старовинних, повних кольорового виру й мінливих арабесок, спутаних гірлянд і зацвітаючих квітів кімнат. Глибоку тишу порожніх салонів порушували тільки потайні погляди, якими обмінювались між собою зеркала, та сполохи арабесок, котрі пробігали вздовж стін високо по карнизах і губились в ліпних прикрасах білих стель.

З подивом і повагою я зупинився перед цією пишністю, здогадавшись, що моя нічна ескапада несподівано привела мене в директорське крило, до його приватного помешкання. Заворожено я стояв з калатаючим серцем, при найменшому звуці готовий до втечі. Як виправдав би я моє нічне шпигування, моє зухвале вторгнення? В якомусь з глибоких плюшевих фотелів незауважена та тиха могла сидіти донечка директора, щоб раптом підняти на мене понад книжкою свої очі — чорні спокійні очі пророчиці, погляду котрих ніхто з нас не міг витримати. Але якщо б я, не сповнивши прийнятого плану, повернув з середини шляху, то вважав би це боягузством. Зрештою, в повних розкоші покоях, освітлених притьмареним світлом цієї невизначеної пори, панував глибокий спокій. В аркадах коридору на другому кінці чималого салону виднілись великі склені двері на терасу. Навколо було тихо, і це додавало відваги. Мені вже здавалось не таким ризикованим спуститись ще парою сходин, які провадили до залу, кількома стрибками подолати великий коштовний килим і опинитись на терасі, з якої можна легко дістатися на добре відому мені вулицю.

Так і вчинив. Спустившись на паркет салону під великі пальми, які вистрілювали з вазонків аж до арабесок стелі, я помітив, що, власне кажучи, знаходжусь на нейтральному ґрунті, оскільки салон не має передньої стінки. Він був певного роду великою лоджією, з котрої кілька східців вело до міської площі. Це була ніби віднога площі, і деякі меблі стояли вже на бруці. Зіскочивши кількома камінними сходинами я, знову опинився на вулиці.

Сузір'я вже були над головою, зірки перекрутилися на другу сторону, але місяць, закутаний в перини хмарок, які осявались від його невидимої присутності, здавалось, зібрався в далеку дорогу і, заглиблений в свої складні небесні процедури, й не думав про світанок.

На вулиці чорніло кілька розбитих і розхитаних, як скалічілі, дрімаючі краби чи таргани, фіакрів. Візничий нахилився з високих кізлів. Мав дрібне, червоне і добродушне обличчя. "Їдем, паничу?" — запитав він. Повіз струснувся всіми суглобами та з'єднаннями свого багаточленного тіла й рушив.

Але хто такої ночі довіряється забаганкам невідомо якого візника? В клекоті шпиць, дуднінні коша і буди я не міг порозумітися з ним щодо мети нашої подорожі. На все він недбало й поблажливо кивав головою і щось наспівував — їхав окружним шляхом через місто.

Перед якимось шинком стояла група візників, вони приязно замахали йому руками. Він щось радісно відповів, по чому, не зупинивши повозу, кинув мені на коліна віжки, зліз з кізлів і пристав до гурту товаришів. Кінь, старий мудрий візничий кінь, побіжно озирнувся і поїхав далі своїм монотонним дорожнім підтюпцем. Власне кажучи, кінь будив довіру — виглядав мудрішим, ніж візничий. Але правити я не вмів — потрібно було покластись на його волю. Ми виїхали на оточену з обох боків садами приміську вулицю. Сади в міру посування непомітно переходили в лісові парки, а ті — в ліси.

Ніколи не забуду тієї світосяйної подорожі найяснішої зимової ночі. Кольорова карта неба розрослася безмірним куполом, на котрому громадились накреслені лініями небесної географії фантастичні суходоли, океани і моря. Повітря стало легким і променистим, як срібний газ. Пахло фіалками. З-під вовняного, як білі смушки, снігу витикалося тремке сон-зілля з леліткою місячного світла в тендітному келиху. Весь ліс немов ілюмінував тисячами вогників, зірок, якими щедро сипав грудневий небозвід. Повітря дихало якоюсь таємничою весною, невловимою чистотою снігу і фіалок. Місцевість стала гористою. Лінії узгір, волохаті від голого гілля дерев, як блаженні зітхання, підносились в небо. На тих щасливих схилах я бачив цілі групи подорожніх, котрі серед моху і хмизу збирали опалі та мокрі від снігу зорі.

Та ось шлях став стрімкішим, кінь сковзався і з трудом тягнув граючий всіма своїми суглобами повіз. Я був щасливий. Легені пили ту блаженну весну повітря, свіжість зірок і снігу. Перед грудьми коня збирався щораз вищий і вищий бурун білої снігової піни. Він з силою пробивався чистою й свіжою масою снігу. І нарешті став.

Я вийшов із фіакра. Він, звісивши голову, тяжко дихав. Я притулив його чоло до грудей, в великих чорних очах блищали сльози. І тільки тоді я помітив на його животі округлу чорну рану. — "Чому ти мені не сказав?" — шепотів я крізь сльози. — "Задля тебе, мій любий" — відповів він і став крихітним, як дерев'яний коник. Я покинув його.

Я почував себе на диво легко і щасливо. Застановився над тим, чи чекати на малий місцевий потяг, котрий сюди заїжджав, чи повернутись до міста пішки. Потім почав спускатися стрімким лісовим серпантином — спочатку йшов легким, пружним кроком, а потім, набравши розгону, перейшов на розгонистий щасливий біг, котрий зразу ж перейшов в ковзання, як на лижвах. Я міг як завгодно змінювати швидкість й спрямовувати рух легкими поворотами тіла.

Поблизу міста я загальмував той тріумфальний біг, змінивши його на звичний вільний крок. Місяць висів ще високо. Трансформації неба,

метаморфози його численних склепінь, що рафінувалися в щораз майстерніших конфігураціях, не мали кінця. Як срібна астролябія, небо відкривало тієї ночі свій чародійський внутрішній механізм і безкінечними еволюціями демонструвало золотисту математику своїх коловоротів та законів.

На ринку я зустрів людей, котрі вийшли на прогулянку. Всі, зачаровані видовиськом тієї ночі, мали піднесені й срібні від магії неба обличчя. Гаманець мене вже не цікавив. Батько, поринувши в свої дивацтва, напевно, вже забув про цю втрату, а матір'ю я не піклувався.

Такої єдиної в році ночі приходять щасливі думки, натхнення, віщі дотики перста Божого. Повний помислів та інспірацій, я вже хотів попрямувати додому, коли мене перейшли з книжками під пахвами товариші. Розбуджені ясністю ночі, яка не хотіла закінчуватись, вони дочасу вийшли до школи.

Стрімкою вулицею, якою віяв легіт фіалок, ми цілим гуртом рушили на прогулянку, так і не певні, чи то ще магія ночі сріблилася на снігу, чи вже загорялась зоря світання.

Переклав Тарас ВОЗНЯК

Вулиця Крокодила

У шухляді насподі глибокого бюрка мій батько зберігав гарну стару карту нашого міста.

Це був цілий том скріплених смужками полотна пергаменових аркушів ін-фоліо, що розкладалися величезною настінною мапою на кшталт панорами з пташиного льоту.

Повішена на стіні, займаючи майже цілу кімнату, вона відкривала далеку перспективу на велику долину, хвилясто повиту блідо-жовтою

стрічкою Тисмениці, на озерний край широко розлитих мочарів і калабань, на складчаті передгір'я, простягнені на південь чимраз тіснішими пасмами, шахівницею кулястих пагорбів, дедалі менших і все блідіших углиб до золотавої та димної імли горизонту. Із зів'ялої далини периферії виринало місто і росло допереду невиразними іще комплексами, щільними блоками і масами будинків, перетятих глибокими ярами вулиць, ближче вирізняючись в окремі кам'яниці, гравіровані з чіткістю оглядaних лорнеткою видів. На передньому плані гравер видобув увесь заплутаний і багатоманітний гармидер вулиць і завулків, гостру виразність карнизів, архітравів, архівольт і пілястрів, що світилися в пізньому і темному золоті похмурого пополудня, який занурює всі заломи і ніші в глибоку сепію тіні. Брили і призми тої тіні встромлялись, як щільники темного меду, в ущелини вулиць, затоплювали у своїй теплій, соковитій масі то цілу половину вулиці, то пролом між будинками, драматизували й оркестрували понурою романтикою різнорідну архітектурну поліфонію.

На цьому плані, виконаному в стилі барокових проспектів, околиця вулиці Крокодила світилася порожньою білиною, якою на географічних картах звикло позначають околиці полюсів і невивчені та сумнівні країни. Тільки лінії кількох вулиць були вмальовані чорними рисками і супроводжувалися назвами простого неоздобного шрифту на відміну від шляхетної антикви інших написів. Очевидно, картограф заперечував належність цієї дільниці до ансамблю міста і своє застереження висловив інакшим і зневажливим виконанням.

Аби зрозуміти цю погорду, одразу мусимо звернути увагу на двозначний та сумнівний характер дільниці, так дуже розбіжний з основним тоном міста.

Це був промислово-торговельний район з яскраво підкресленим характером тверезої ужитковости. Дух часу, механізм економіки не помилував і нашого міста та запустив хтиве коріння на клаптику його околиці, де розвинувся в паразитичну дільницю.

Коли в старому місті все ще потай з урочистою церемонійністю гендлювали з-під поли, у новій дільниці розвинулись одразу сучасні, тверезі форми комерціалізму. Псевдоамериканізм, прищеплений на старому трухлявому ґрунті міста, видуднів тут буйною, але пустою та безбарвною вегетацією низькопробної, кепської претензійности. Можна було побачити там дешеві, паскудно будовані кам'яниці з карикатурними фасадами, обліпленими потворними штукко з полусканого ґіпсу. Старі, кривобокі підміські будиночки отримали нашвидкоруч збиті портали, які тільки ближче розглядання викривало як нікчемну імітацію великоміських устаткувань. Дефектні мутні та брудні шиби, що заламували у хвилястих рефлексах темне відображення вулиці, нестругане дерево порталів, сіра атмосфера тих безплідних приміщень, застелених павутиною і віхтями пилу на високих полицях і вздовж обдертих і потрісканих стін, відтискали тут, на крамницях, тавро дикого Клондайку. Так тягнулися один за одним ательє кравців, крамниці конфекції, склади порцеляни, аптекарські магазини, перукарні. Їх сірі великі вітринні шиби мали похилі чи півколом тягнені написи з позолочених літер: CONFISERIE, MANUCURE, KING OF ENGLAND.

Корінні мешканці міста трималися здаля від цієї околиці, заселеної наволоччю, юрбою, безхарактерними та хирними істотами, справжнім моральним убозтвом, нікчемною відміною людини, яка родиться в таких ефемерних оточеннях. Але в дні падіння, в години низької спокуси траплялося, що той чи інший мешканець міста забрідав напіввипадково до сумнівної дільниці. Найліпші не були позбавлені часом спокуси добровільної деградації, знівелювання меж та ієрархії, розчинення у плиткому болоті спільноти, легкої інтимности, брудного змішання. Дільниця ця була ельдорадо таких моральних дезертирів, таких втікачів з-під знамена власної гідности. Все здавалося там підозрілим і двозначним, все запрошувало — таємничим підморгуванням, цинічно артикульованим жестом, виразно примруженим перським оком — до нечистих сподівань, все розковувало з пут низьку натуру.

Мало хто, не втаємничений, зауважував дивну особливість дільниці: брак барв, як ніби у цьому лахмітному, поспіхом посталому місті не можна було собі дозволити розкоші кольорів. Все там було сіре як на чорно-білих фотографіях, як в ілюстрованих проспектах. Схожість ця виходила за межі звичної метафори, бо ж інколи під час мандрів цією частиною міста виникало враження, що порпаєшся в якомусь проспекті, в нудних рубриках комерційних оголошень, серед яких паразитично загніздилися підозрілі анонси, дражливі нотатки, сумнівні ілюстрації; і прогулянки ці були так само безплідні і безрезультатні, як збудження фантазії, гнаної шпальтами і колонками порнографічних видань.

Входилося до якогось кравця, щоби замовити вбрання — вбрання дешевої елеганції, так характерної для дільниці. Приміщення велике і порожнє, дуже високе і безбарвне. Величезні багатоповерхові полиці підносяться одні над другими у невизначену височінь зали. Горизонталі порожніх полиць провадять погляд догори, аж під стелю, яка може бути небом — поганим, безбарвним, подряпаним небом цієї дільниці. Інші натомість склади, котрі видно крізь відчинені двері, повні аж під стелю пакунків та картонів, що громадяться великою картотекою, розпадаючись угорі під затемненим небом горища в кубатуру пустки, в яловий будівельний ліс небуття. Крізь великі сірі вікна, густо ґратовані, як аркуші канцелярського паперу, не потрапляє світло, та простір крамниці вже наповнений, як водою, індиферентним сірим мерехтінням, що не дає тіні і нічого не акцентує. Зразу ж нагодився якийсь стрункий молодик, на диво послужливий, гнучкий та податливий, готовий вволити наші бажання і втопити нас у дешевій та легкій мові продавця. Та коли, балакаючи, розгортає величезні штуки сукна, приміряє, фалдує і драпує нескінченним потоком тканини, що пливе через його руки, укладає з його хвиль ілюзійні сурдути і штани, вся ота маніпуляція видається чимось несуттєвим, удаваним, комедією, іронічно накинутою заслоною на дійсну суть справи.

Продавщиці, стрункі та чорняві, кожна з якимось ґанджем краси (характерним для цієї дільниці бракованих товарів), входять і виходять, стають у складських дверях, зондують очима, чи відома річ (довірена

досвідченим рукам прикажчика) дозріває до властивого стану. Продавець підлещується і маніриться, хвилями справляє враження трансвестиста. Хотілося б його взяти під м'яко окреслене підборіддя чи вщипнути в напудрену бліду щоку, коли зі змовницьким поглядом делікатно звертає увагу на охоронну марку товару, марку з прозорою символікою.

Спроквола справа вибору вбрання відходить на другий план. Цей по-жіночому м'який і зіпсутий молодик, здатний зрозуміти найінтимніші побудження клієнта, зараз тасує перед його очима власні фабричні марки, цілу бібліотеку охоронних знаків, колекціонерський кабінет рафінованого збирача. Вже стало очевидним, що магазин конфекції був тільки фасадом, за яким ховався антикваріат, збір вельми двозначних видань та приватних друків. Послужливий продавець одчиняє подальші склади, набиті вщент аж до стелі книгами, гравюрами, фотографіями. Ці віньєтки, ці гравюри перевищують у стократ наші найсміливіші уявлення. Такої кульмінації зіпсуття, такої вибагливої розкутости ніде не доводилося відчувати.

Крамничні дівчата снують щораз частіше поміж стосами книжок, сірі й паперові, як гравюри, але повні піґменту в зіпсутих лицях, темного піґменту брюнеток з лискучою та жирною чорнотою, яка зачаєна в очах, зненацька вискакує з них зигзагом тарганячого бігу. Але і смаглість рум'янців, і пікантні стигмати перчиків, і встидливі прикмети таємного пушку зраджують породу запеклої чорної крові. Видається, ніби цей інтенсивний відтінок, це густе й запашне мокко плямує книжки, які вони беруть у свої оливкові долоні, а з їх дотиків, ніби з порхавки, в повітря зносяться темний дощ ластовиння, хмарки табаки зі збуджуючими анімальними пахощами. Тим часом загальна розв'язність щораз більше відпускає гальма позірности. Прикажчик, вичерпавши свою настійливу активність, поволі стає по-жіночому бездіяльним. Лежить зараз у бавовняній піжамі з дамським декольте на одній з численних канап, розставлених острівцями серед книжок. Панянки одна за одною демонструють фігури та пози гравюр з обкладинок, деякі вже дрімають на провізоричних постелях. Натиск на клієнта слабне. Випускають його з

кола настійливого зацікавлення, залишають самого. Продавщиці, захоплені розмовою, не звертають більше на нього уваги. Відвернені до нього спиною чи боком, зупиняються в зухвалій позі, переступаючи з ноги на ногу, бавляться кокетливим взуттям, змііно грають усім згори додолу струнким тілом, атакують недбалою байдужістю ігнорованого ними збудженого спостерігача. Спроквола тушуються, відступають із розрахунком углиб, відкриваючи простір для активності гостя. Скористаймося з цього менту неуваги, щоб уникнути непередбачених наслідків невинного візиту й добутися на вулицю.

Ніхто нас не затримує. Крізь коридори книг, поміж довгими полицями вибираємося надвір; і от ми в тому місці Крокодилової вулиці, де з її піднесеного пункту видно майже цілу довжину цього широкого тракту аж до далекого недобудованого вокзалу. Сірий, звичний для цієї околиці день і вся сценографія здається часом фотознімком з ілюстрованої газети — такі сірі та пласкі будинки, люди, екіпажі. Дійсність тонка, як папір і всіма щілинами зраджує свою підробленість. Інколи виникає враження, що тільки на малому клаптику перед нами все доладно укладається у цільний образ великоміського бульвару, коли тимчасом з боків уже, за нашою спиною цей імпровізований маскарад, не здатний втриматись у ролі, розвалюється, розпадається на гіпс та клоччя, на лахмітню якогось величезного та порожнього театру. Напруженість пози, удавана поважність маски, іронічний пафос тремтять під тоненькою шкірочкою. Та ми далекі від бажання викривати містифікацію. Чуємось мимоволі в полоні тандитного чару цієї дільниці. Зрештою не бракує образові міста і певних рис автопародії. Ряди малих, одноповерхових підміських будиночків чергуються з багатоповерховими, мовби збудованими з картону кам'яницями з нагромадженням вивісок, сліпих конторських вікон, склистосірих вітрин, реклам і номерів. Під будинками плине рікою юрба. Вулиця широка, як великоміський бульвар, але проїзд немов сільська площа — глинобитний, повний вибоїн, калюж і трави. Вуличний рух дільниці є порівняльним еталоном у місті, мешканці говорять про нього з гордістю і значущим блиском в очах. Сіра невиразна юрба надто перейнялась своєю роллю і завзято демонструє великоміську позірність. Та попри

захопленість і зацікавлення складається враження невдалої, монотонної, безцільної прогулянки, якогось сонного хороводу маріонеток. Атмосфера химерної нікчемности просочує всю цю сцену. Юрба плине монотонно і, дивна річ, виглядає завжди якось невиразно, нечітко, постаті пропливають у стлумленому, лагідному шумі. Тільки вряди-годи вихоплюємо з багатоликого гомону якийсь темний, живий погляд, якийсь чорний котелок, насунутий низько на очі чи півлиця, роздертого усміхом, з вустами, що саме щось мовили, чи ногу, підняту в кроку і так вже застиглу назавжди.

Особливість дільниці — екіпажі без візників, що біжать самопас вулицями. Не тому, що бракує візників, але тому, що вони змішалися з юрбою, зайняті безліччю справ, і не турбуються про свої візки. У цій дільниці позірности і пустого тексту не надто звертають увагу на властиву мету їзди і пасажири з безпечністю, яка відзначає тут усе, довіряються цьому непевному транспорту. Не раз можна бачити їх на небезпечних поворотах, як вихиляються далеко з поламаних будок і з віжками в руках у напрузі провадять складний маневр розминання.

Також маємо у цій дільниці й трамваї. Амбіція міських радців святкує тут свій найвищий тріумф. Але який жалюгідний вигляд у вагонів з пап'є-маше, з погнутими і пом'ятими від багаторічного вжитку стінами. Часто їм зовсім бракує передньої стіни, так що видно, коли проїжджають, пасажирів, які сидять штивно і гідно. Ці трамваї пхають міські носії. Проте найдивнішою річчю на вулиці Крокодиловій є залізничне сполучення.

Часом, невизначеної пори дня, десь під кінець тижня можна зауважити юрбу людей, що на повороті вулиці чекають поїзда. Нема ніколи певності, чи приїде і де зупиниться, і часто буває, що люди стають у двох різних пунктах, нездатні погодитись щодо місця зупинки. Довго чекають, стоять чорною мовчазною юрмою вздовж ледве помітних слідів колії, повернувши обличчя в один бік, як ряд блідих паперових масок, витягнених у фантастичну лінію споглядання. Й ось несподівано заїжджає, вже виїхав потяг із бічної вулички, звідки його не очікували,

низький, як вуж, мініатюрний, з малим, сапким, міцним локомотивом. В'їхав між чорні шпалери вулиці, що стала враз темною від валки вагонів, що сіють вугільний пил. Темне пахкання паротяга і подув якоїсь поваги, повної смутку, тамований поспіх і знервованість на мить перетворюють вулицю в залу залізничного вокзалу під час швидкоплинного зимового смеркання.

Ганьбою нашого міста є ажіотаж із залізничними квитками і спекуляція. В останній хвилі, коли потяг уже стоїть на станції, в нервовому поспіху точаться перемовини з продажними залізничними чиновниками. Поки завершаться торги, потяг рушає, супроводжуваний розчарованою юрбою, яка злегка посувається, відпроваджує його далеко, щоб уже врешті розпорошитись.

Вулиця, стиснута на хвилю в імпровізований вокзал, сповнений смерку та аромату далеких доріг, розвидняється знову, ширшає і пропускає далі крізь свій жолоб безтурботну, монотонну юрбу ґав, які походжають у гаморі розмов уздовж крамничних вітрин — брудних, сірих прямокутників, переповнених тандитними товарами, великими восковими манекенами і перукарськими ляльками.

Проходять повії, крикливо зодягнені у довгі мережані сукні. Зрештою це можуть бути і дружини перукарів чи оркестрантів із кав'ярень. Рухаються хижим, плавним кроком; у недобрих, зіпсутих обличчях мають незначний ґандж, який їх перекреслює: то косують чорним, кривим зизом, або мають розірвані губи, чи брак їм кінчика носа.

Мешканці міста пишаються цим одуром зіпсуття, яким тхне вулиця Крокодила. "Не маємо причин собі в чомусь відмовляти, — думають з гордістю, — стане нас і на справжню великоміську розпусту". Вони твердять, що кожна жінка з цієї дільниці — кокетка. Дійсно, досить звернути увагу на котрусь — і одразу ж наткнетеся на липкий лоскотний наполегливий погляд, який холодить розкішною впевненістю. Навіть школярки по-особливому носять тут банти, своєрідно ступають

струнками ногами і мають нечисту хибу у погляді, яка заповідає майбутню зіпсутість.

Та однак чи маємо зрадити останню таємницю цієї дільниці, бережно приховуваний секрет вулиці Крокодила?

Кількаразово у ході нашого звіту ми делікатно висловлювали своє застереження. Уважного читача не спіткає зненацька остаточний висновок про стан справ. Ми говорили про удаваний та ілюзорний характер дільниці, але ці слова надто категоричні та рішучі, аби окреслити її дійсну половинчасту властивість.

Наша мова не має визначень, які б дозували міру реальности, визначали б її густину. Скажемо руба: фатальністю цієї дільниці є те, що нічого в ній не справджується, ніщо не збувається, як йому призначено, всі рухи зависають, розпочаті у повітрі, всі жести вичерпуються передчасно і не можуть перетнути певної мертвої точки. Ми могли вже зауважити велику буйність і марнотратство — у намірах, у проектах і передбаченнях, які відрізняють цю дільницю. Вся вона є ніщо інше, як ферментація передчасно вибуялих прагнень, і тому безсила та ялова. В атмосфері надмірної легкости приймається тут до уваги кожна найменша забаганка, мимовільне напруження пухне і росте сірою та легкою вегетацією пухнастих бур'янів, безбарвних волохатих маків, вегетацією, створеною з невагомої тканини марення й гашишу. Над усією дільницею здіймається лінивий та розв'язний флюїд гріха; будинки, крамниці, люди видаються інколи дрожем на її злихоманеному тілі, гусячою шкірою на її гарячкових міражах. Ніде більше так не загрожують нам можливості, що вражають близькістю сповнення, обезвладнюють нас, зблідлих, розкішним страхом здійснення. Перетнувши певну точку напруження, приплив затримується та відступає, атмосфера гасне, відцвітає, можливості в'януть і розпадаються в ніщо, ошалілі сірі маки збудження розсипаються попелом.

Будемо вічно жалкувати, що тоді вийшли на мить із крамниці конфекції сумнівної поведінки. Ніколи вже не потрапимо до неї назад. Будемо блукати від вивіски до вивіски і помилятися сотні разів. Відвідаємо десятки магазинів, потрапимо до цілком подібних, будемо мандрувати між стінами книжок, гортати часописи і видання, радитися з панянками надмірної піґментації та дефектної вроди, які не розумітимуть наших бажань.

Будемо плутатись у непорозуміннях, аж поки наша гарячковитість і піднесення випарують у непотрібній спробі, у страченій намарне гонитві.

Наші сподівання були непорозумінням, двозначний вигляд закладу і прислуги — видимість, конфекціон був справжнім конфекціоном, а прикажчик не мав ніяких прихованих намірів. Жіночий світ Крокодилової вулиці відзначається помірною зіпсутістю, приглушеною грубими верствами моральних пересудів і банальної пересічности. У цьому місті дешевого людського матеріалу брак також буйности інстинкту, бракує незвиклих і темних пристрастей.

Вулиця Крокодила була концесією нашого міста у справі новочасности та зіпсуття великих міст. Очевидно, що не стало нас на більше, як на паперову імітацію, на фотомонтаж із вирізок злежалих торішніх газет.

Переклав Микола ЯКОВИНА

Перекладено за виданням:

Bruno Schulz. Sklepy cynamonowe. Sanatorium Pod Klepsydrą. Kraków. Wydawnictwo Literackie. 1978.

Публікації:

"Ї", Львів, № 6, 1995

Таргани

То було в період сірих днів, які настали після пишносяйної кольоровости геніяльної епохи мого батька. То були довгі тижні депресії, тяжкі тижні без неділь і свят, при замкнутому небі і в зубожілому краєвиді. Батька тоді вже не було. Горішні покої поприбирано і винайнято певній телефоністці. З усього пташачого господарства залишився нам лиш один екземпляр — опудало кондора, що стояло на полиці у вітальні. У холодному півмороку замкнутих фіранок він стояв там, як і за життя, на одній нозі, в позі буддійського мудреця, а його гірке, висхле обличчя аскета скам'яніло у вираз остаточної байдужости й відчуженості. Очі випали, і з виплаканих, сльозавих орбіт сипалося трачиння. Тільки рогуваті єгипетські нарослі на могутньому голому дзьобі та на лисій шиї, нарослі й бугри сполов'ясто-блакитної барви надавали тій старечій голові щось достойно гієратичного.

Пір'ястий його габіт був уже в багатьох місцях прожертий молями і губив м'яке, сіре пір'я, яке Аделя раз на тиждень вимітала разом з безіменною кімнатною пилюкою. У вилисілих місцях видно було грубе, мішкове полотно, з якого вилазило конопляне клоччя. Я мав до матері прихований жаль за ту легкість, з якою вона перейшла до порядку денного після втрати батька. Ніколи вона його не кохала, — думав я, — а оскільки батько не був закорінений у серці жодної жінки, то через те й не міг врости в жодну реальність і вічно носився десь на периферії життя, в напівреальних реґіонах, на узбіччях дійсности. Навіть на добропорядну, громадянську смерть собі не заслужив, — думав я, — все в нього мусіло бути химерне і сумнівне. Я вирішив у догідний момент заскочити матір відвертою розмовою. Того дня (був тяжкий зимовий день, і вже з самого ранку сипався м'який пух присмерку) мати мала міґреню і самотньо лежала на софі у вітальні. В тому рідко відвідуваному, парадному покої панував з часу зникнення батька зразковий порядок, плеканий воском і щітками Аделі. Меблі прикриті

були чохлами; всі хатні реманенти підкорилися залізній дисципліні, яку Аделя розпорядила над тим покоєм. Тільки жмут павиних пер, що стояв у вазі на комоді, не давав себе утримати у шорах. То був елемент свавільний, небезпечний, невловно революційний, як розгукана кляса гімназисток, повна святенництва в очі, а розпусної сваволі поза очі. Свердлили ті очі цілий день і вертіли дзюри в стінах, моргали, штовхалися, тріпочучи віями, з пальцем на устах, одні поперед одних, повні хихоту і псоти. Наповнювали покій цвіркотом і шепотом, розсипувалися, як метелики, довкола многораменної лямпи, вдаряли барвистим тлумом у матові, старечі дзеркала, відвиклі від руху й веселости, зазирали в дзюрки від ключів. Навіть у присутності матері, що лежала з зав'язаною головою на софі, не могли вони стриматися: робили перське очко, давали собі знаки, говорили німим, кольоровим алфавітом, повним секретних значень. Мене дратувало те глузливе порозуміння, та миготлива змова поза моїми плечима. З колінами, притиснутими до материної софи, досліджуючи двома пальцями, мов би в замисленні, делікатну матерію її шляфрока, я ніби мимоходом сказав: — Уже давно хотів я тебе запитати: правда, що то — він? — І хоч я навіть поглядом не вказав на кондора, мати одразу відгадала, дуже збентежилася й опустила очі. Я зумисне дав сплинути хвилині, щоб викуштувати її збентеженість, після чого з усім спокоєм, опановуючи накипаючий гнів, спитав: — Який сенс мають у такому разі всі ті плітки й брехні, які ти розсіваєш про батька?

Але її риси, які в першій хвилині розпалися були в паніці, знову почали порядкуватися. — Які брехні? — спитала, моргаючи очима, що були порожні, налиті темною блакиттю, без білка. — Я чув їх від Аделі, — сказав я, — але знаю, що походять вони від тебе; хочу знати правду.

Уста її ледь тремтіли, зіниці, уникаючи мого зору, помандрували в куток ока. — Я не брехала, — сказала вона, а уста її набубнявіли і заразом стали малі. Я відчув, що вона кокетує зо мною, як жінка з чоловіком. — З тими тарганами — то правда, сам, пречінь, пам'ятаєш… — Я знітився. Я справді пам'ятав те вторгнення тарганів, те нашестя чорного ройовища, яке наповнило нічну темряву павучою біганиною. Всі

шпари повні були тремтливих вусів, кожна щілина могла вистрелити знагла тарганом, з кожної тріщини підлоги могла вилупитися та чорна блискавка і полетіти навісним зигзагом по підлозі.

Ах, той дикий безум сполоху, писаний блискучою, чорною лінією на таблиці підлоги! Ах, ті жаскі крики батька, ті його скоки з крісла на крісло з дротиком у руці! Не приймаючи ні їства, ні питва, з рум'янцями гарячки на обличчі, з конвульсією огиди, вритою довкола уст, батько мій здичів повністю. Ясно було, що такого напруження ненависти жоден організм довго витримати не може. Страхітлива відраза перетворила його обличчя в стужавілу трагічну маску, в якій тільки зіниці, сховані за нижньою повікою, лежали на чатах, напнуті, як тятиви, у вічній підозріливості. З диким вереском зривавсь він нагло з сидження, летів наосліп у куток покою і вже підносив дротика, на якому наштрикнутий величезний тарган розпачливо перебирав карлючками своїх ніг. Тоді Аделя приходила йому, блідому від жаху, на допомогу і відбирала піку разом з прохромленим трофеєм, щоб утопити її в цебрику. Вже тоді, однак, не зміг би я сказати, чи то Аделині оповідання прищепили мені ті образи, чи то сам я був їх свідком. Батько мій не посідав уже тоді тої відпорної сили, яка захищає здорових людей від завороженості огидним. Замість відмежуватися від страхітливої завабливої сили тої завороженості, батько мій, виданий шалові на поталу, щораз більше в неї вплутувався. Сумні наслідки не примусили себе довго чекати. Невдовзі з'явились перші підозрілі знаки, які наповнили нас жахом і смутком. Батькова поведінка змінилася. Його шал, евфорія його збудження — пригасли. В рухах і міміці стали себе видавати знаки нечистого сумління. Він почав нас уникати. Цілий день крився по кутках, у шафах, під периною. Нераз я бачив, як він замислено розглядав власні руки, досліджував консистенцію шкіри, нігтів, на яких почали проступати чорні плями, блискучі, чорні плями, як лусочки таргана.

Вдень він з останніх сил ще опирався, боровся, як міг, але вночі ота завороженість уражала його потужними нападами. Я бачив його пізно вночі, у світлі свічки, що стояла на підлозі. Мій батько принишк на землі нагий, попістрявлений чорними плямами тотему, покреслений лініями

ребер, фантастичним рисунком просвіченої назовні анатомії, принишк на рачках, одержимий завороженістю осоруги, яка втягала його в глиб своїх заблудливих доріг. Мій батько рухався многочленистим, чудернацьким рухом дивного ритуалу, в якому я з жахом упізнав імітацію древнього церемоніялу тарганів. Відтоді ми відреклися батька. Подібність до таргана проступала з кожним днем виразніше — мій батько перетворювався в таргана. Потроху ми почали призвичаюватися до цього. Надибували його щораз рідше, цілими тижнями зникав він десь на своїх тарганячих дорогах — ми перестали його відрізняти, він повністю злився з тим чорним несамовитим плем'ям. Хто міг сказати, чи жив він ще десь у якійсь шпарі підлоги, чи перебігав ночами покої, заплутаний у тарганячі афери, а чи був, може, між тими мертвими страховидами, яких Аделя щоранку знаходила лежачими горічерева і наїжачених ногами і яких з огидою брала на смітярку й викидала? — І все-таки, — сказав я дещо згідливо, — я певен, що той кондор — то він. — Мати глянула на мене з-під вій. — Не муч мене, любий, — я ж тобі вже говорила, що батько подорожує по країні як комівояжер, — ти ж знаєш, що часом уночі він приїжджає додому, щоб ще перед світанком виїхати далі…

Переклав Андрій ШКРАБ'ЮК

Публікації:

Б. Шульц. "Цинамонові крамниці", "Санаторій Під Клепсидрою". — Львів, ВС "Просвіта", 1995.

Віхола

Тієї довгої і марної зими темрява розродилась в нашому місті величезним, стократним урожаєм. Дуже вже довго не прибиралось горищ і прикоміркiв, громадилось пляшки на пляшках і горшки на горшках, непомірно нарощувалось батареї порожніх бутлів.

В тих спечених, багатобалкових нетрях дахів та горищ розпочався неймовірний процес виродження і шумування темряви. Почались чорні ради горшків, велемовні та мирні віча, белькотливе пляшкування, булькіт бутлів і слоїків. Аж певної ночі, зібравши під ґонтовим простором фаланги горшків та пляшок, вони поплили великою тісною ордою на місто.

Горища перероджувались, виростали одне з одного, вистрілювали чорними шпалерами, а їх розлогими відлуннями проносились кавалькади стояків та балок, вистриби деревяних кізлів, що уклякали на ялицеві коліна, щоб, потрапивши на волю, заповнити пустоту ночі галопом крокв, шумом платв та бантин.

Саме тоді і вилились та поплили через ніч ті чорні ріки, ті міґрації діж та коновок. Місто облягла темінь їх лискучих та гомінких збіговиськ. Ночами чорне шумовиння посуду починало кишіти і напирати, як військо пащекуючих риб, нестримна навала пискуючих дійниць і змаразмілих цебрів.

Громадились і дудніли денцями відра, діжки і коновки, колотились глиняні ківшики пічників, дерлися одні на одних й розсипчастими колонами виростали в небо старі капелюхи й циліндри франтів.

І всі незграбно калатали кружками дерев'яних язиків, недолуго ремиґали дерев'яними губами ляпанину прокльонів і образ, розтраскували болотом на всю широчінь ночі. Аж поки допаплюжились, допроклинались.

Викликані цим шумуванням розпліткованого з краю в край начиння, насунули і зависли над ніччю цілі каравани та табори віхоли. Гігантське таборище, чорний пересувний амфітеатр почав велетенськими колами опускатися на місто. І тоді темрява вибухнула величезною збуреною віхолою і скаженіла три дні і три ночі…

* * *

— Сьогодні ти до школи не підеш, — сказала вранці мати, — надворі страшна віхола. — В кімнаті підіймалася тонка поволока пахнучого живицею диму. Груба вила і свистіла, ніби в ній прив'язали цілу зграю псів чи демонів. Вималювана на її товстому пузі парсуна скривилася кольоровою гримасою і, роздуваючи щоки, ставала чимось все більш фантастичним.

Я босий побіг до вікна. Небо вздовж і впоперек вимели вітри. Сріблисто-біле і просторе, воно прокреслювалось силовими лініями, знатужилось, аж тріскало, лютими борознами, немов застиглими жилами свинцю та олова, поділене силовими полями, тремтіло від напруги і було повне прихованого руху. В ньому промальовувались діаграми невидимої і невловимої віхоли, що заряджала весь виднокіл напругою.

Її не було видно. Вона вгадувалась лише по будинках, по дахах, під котрі вганялася в своїй люті. Віхола вривалась усією своєю силою, і горища одне за одним виростали та вибухали шалом.

Вона оголювала площі, залишала за собою на вулицях білу пустку й дощенту вимітала цілі ряди ринку. І лиш де-не-де вгиналася і тріпотіла, вчепившись за ріг будинку, поодинока людина. Під могутніми подихами віхоли вся ринкова площа випиналася і виблискувала порожньою лисиною.

На небі вітер надув холодних і мертвих барв, мідно-зелених, жовтих та бузкових смуг — далеких склепінь та аркад свого лабіринту. Чорні й криві дахи стояли під небесами повні нетерпіння та очікування. Ті, що спізнались з виром, в натхненні підіймалися під розвихреним небом, переростали сусідні будинки і починали віщувати. Потім опадали, гасли, не в силі витримати могутнього подиху, який летів далі і сповнював весь простір тремтінням і жахом.

І тоді інші будинки з криком піднімалися в пароксизмі провидців і теж починали пророчити. Величезні буки коло костьолу стояли з піднесеними руками, як свідки приголомшуючих видінь, і кричали, кричали.

Ген, за дахами ринку виднілись далекі вогняні мури — голі височіючі стіни передмістя. Заскорузлі та остовпілі від жаху, вони виростали й дерлися одні на одних. Далека холодна заграва забарвлювала їх присмерковими барвами.

Того дня ми не обідали, бо вогонь в печі густими клубами завертав до кухні. В кімнатах було холодно і свіжо. Коло другої пополудні на передмісті спалахнула і швидко розповзлась пожежа. Мати з Аделею почали пакувати постіль, хутра і коштовності.

Надійшла ніч. Вихор розгулявся і зміцнів й невдовзі вже охопив весь простір. Тепер він уже не навідував будинків і дахів, а вибудував над містом багатоповерхову, без ліку повторювану прорву, наростаючий безкінечними поверхами чорний лабіринт. З того лабіринту він вивергав цілі галереї покоїв та низки кімнат, з громом виточував їх довгі анфілади, а потім давав цим породженим уявою поверхам, склепінням і казематам западати, зносився ще вище, далі формував своїм натхненням цей аморфний безмір.

Кімната ледь дрижала, картини на стінах бряжчали. Шибки полискували масним світлом лампи. Фіранки на вікні надимались і повнились подихами буремної ночі. Ми згадали, що з самого ранку десь запропався батько. Напевно, вдосвіта пішов до крамниці, де його й застала, відрізавши шлях, віхола.

— Цілий день в нього не було й ріски в роті, — бідкалася мати.

Старший продавець Теодор зголосився піти в цю ніч і віхолу й віднести йому їжу. Брат теж пристав до цієї вилазки.

Закутавшись у великі ведмежі хутра, вони обтяжили свої кишені ступками та залізяччям — баластом, котрий мав врятувати їх від поривів віхоли.

Вони обережно відкрили двері в ніч. І як тільки продавець з братом в понадиманих плащах однією ногою ступили в темряву — вона ковтнула їх тут таки за порогом. Вітер миттю стер їх сліди. У вікні не було видно навіть ліхтаря, якого вони з собою прихопили.

Наситившись, вітер на хвилю стих. Аделя з матір'ю знову спробували розпалити вогонь в плиті. Але сірники гасли, з дверцят несло попелом і сажею. Ми стояли під дверями і наслуховували. В лементі вітру чулося різне — благання, зваба чи просто чийсь гомін. Здавалось, що то волає про допомогу наш загублений у віхолі батько — або брат з Теодором безтурботно гомонять зразу ж під дверима? Враження було таким переконливим, що Аделя відкрила двері і дійсно побачила Теодора й брата, що з трудом виринали з віхоли, в котрій ще були по пахви.

Задихані, вони зайшли до сіней, через силу заперли за собою двері. Приступ був таким сильним, що вони мусили на якусь хвилю впертися в одвірок. Аж врешті їм вдалося засунути засув, і вітер погнав далі.

Від їх обвітреного хутра пахло свіжістю, вони безладно розказували про ніч, про віхолу, кліпали від світла повіками, і їх ще залиті ніччю очі від тріпотіння повік стікали темрявою. Вони оповідали, що так і не змогли дійти до крамниці — згубили дорогу і ледве втрапили назад — що місто геть змінилось і хтось немов поперестановляв вулиці.

Мати запідозрила їх в брехні. І дійсно, складалось враження, що всі ці чверть години вони так і простояли в темряві під вікном і так нікуди не відходили.

А може, й дійсно вже не було ні міста, ні ринку, а вихор й ніч оточили наш дім темним, повним виття, свисту та зойків лаштунками. Може,

взагалі не було того великого й нікчемного, навіяного вихором простору, може, взагалі не було тих оплаканих лабіринтів, тих багатовіконних галерей і коридорів, на котрих, як на довгих чорних флейтах, вигравав вітер.

Ми щораз більше утверджувались в думці, що вся ця буря була тільки нічною містерією донкіхотства, яка імітувала в тісному просторі лаштунків трагічну безмежність, космічну бездомність і сирітство віхоли.

Тепер сінні двері відчинялись частіше — вони впускали закутаного в опону і шалю чергового гостя. Засапаний сусід чи знайомий поволі розвивав на собі хустки та плащі і задихано оповідав, викидав з себе уривчасті безладні слова, які фантастично і хибно перебільшували та переоцінювали безмежність ночі. Ми сиділи в яскраво освітленій кухні. Кілька сходин за плитою й за чорною широкою витяжкою комина провадили до дверей на горище.

На тих східцях сидів старший продавець Теодор і прислухався, як горищем вигравала віхола. Він чув, як в її кігтях сходили складками міхи ребристих горищ, як дах обм'якав та зависав, немов величезні легені, з котрих вийшло все повітря, потім знову напинався, наїжачувався частоколом крокв, ріс на подобу готичних склепінь, розростався повними стократної луни нетрищами балок, гудів, неначе резонатор розладнаних басових струн.

Поволі ми почали забувати про віхолу. Аделя видзенькувала ступкою, де взялась товкти цинамон. Навідалася тітка Перазія. Дрібненька, жвава і запобіглива, з коронкою чорної перемітки на голові, вона крутилася по кухні — допомагала Аделі. Аделя обскубала півня. Тітка Перазія запалила під витяжкою комина жмут паперу, і в його чорну горлянку потягнулися широкі язики полум'я. Аделя, схопивши півня за шию, обсмалювала рештки пір'я. Раптом півень затріпотів крилами, запіяв і спалахнув. Тітка Перазія почала сваритись, клясти і злословити. Від злості тіпалась, грозила Аделі і матері руками. Я не

зрозумів, чого вона хоче, а вона заходила в свій гнів щораз більше і поступово стала суцільним жмутком жестів і прокльонів. Здавалось, в пароксизмі злості вона розірве себе на шматки, розлетиться, вибухне, розбіжиться сотнею павучків, порозчахається по підлозі чорним, мінливим жужмом збожеволілої тарганячої метушні. Та замість того, хоч все ще тряслась і сипала прокльонами, вона швидко змаліла та зібгалась. Потім, дрібна і згорблена, подріботіла в кут кухні, де лежали дрова на розпал, почала кашляти та клясти, гарячково метушитися між дзвінких оцупків, поки знайшла дві тоненькі жовті скіпки. Хапала їх своїми літаючими від збудження руками, приміряла до ніг, по чому зіп'ялась на них, як на диби, і почала ходити на тих жовтих милицях, вистукувати по дошках, бігати навскіс по підлозі туди й назад, щораз швидше і швидше, потім вибігла на ялицеву лаву, зашкутильгала по її гучних дошках, звідти на полицю з тарелями, дзвінку дерев'яну поличку, що тяглася вздовж стін кухні, хутко дибала по ній на своїх милицях, щоб нарешті десь в кутку змаліти зовсім і згоріти, скрутитися, як зашкарублий, спалений папір, зотліти на пластівець попелу, стертися на порох і ніщо.

Ми безпорадно стояли перед тією збожеволілою фурією злости, яка знищувала і пожирала саму себе. З жалем дивились на сумний перебіг того пароксизму, — і з певним полегшенням повернулися до своїх занять, коли цей невеселий процес дійшов до свого природного кінця.

Аделя знову задзенькала ступкою, подрібнюючи цинамон, мати потягла перервану розмову, а продавець Теодор далі почав прислухатися до пророцтв горищ, робив смішні гримаси, високо підносив брови й усміхався самому собі.

Переклав Тарас ВОЗНЯК

Публікації:

Журнал "Ї", № 9, 1996

Ніч Великого Сезону

Кому не відомо, що в низці звичайних, нормальних літ з лона здичавілого часу часом виходять літа відмінні, літа особливі та звироднілі, у котрих — як шостий палець на руці — інколи виростає тринадцятий фальшивий місяць.

Фальшивий — бо рідко досягає повної зрілости. Як пізно зачаті діти, він відстає у рості, цей місяць-карлик — пагін напівзів'ялий і швидше надуманий, ніж дійсний.

Виною тому стареча нестриманість літа, його розпусна й пізня животворність. Часом буває, що вже й по серпню, а старий грубий штурпак літа своїм звичаєм родить далі, далі виганяє з свого трухляка ялові й ідіотські дні-дички, дні-бур'яни, та ще й в додаток задарма накидає пустих та нестравних днин-качанів — днин блідих, здивованих і непотрібних.

Неправильні й нерівні, невчені та позросталі, вони виростають, немов брунькуючі і скручені в дулю пальці потворної руки.

Інші порівнюють ці дні з апокрифами, таємно всунутими між розділів великої книги року, до палімпсестів, потайки вкладених між її листів, або до білих не задрукованих листків, на порожніх сторінках котрих висякають образами та кольорами втомлені лектурою очі, щоб врешті відпочити у їх нікчемності, аж поки знову будуть втягнуті в лабіринти нових розділів та пригод.

О, той старий пожовтілий романс року, та велика розпадаюча книга календаря! Лежить вона собі забута в архівах часу, все більше й більше пухне, весь час набухає від велемовности місяців, самородних виверженъ брехні, від помножуваної в ній глупоти й маячні. І коли ми нотуєм наші оповідання, тулимо ці історії про мого батька на зубожілому узбіччі її тексту, то чи не плекаєм ми скритої надії, що колись вони

непомітно повиростають між пожовтілих листків тієї найпрекраснішої книги, що розсипається, ввійдуть в великий шелест її сторінок, котрий їх поглине?

Те, про що ми говоритимем, діялось тринадцятого, додаткового й дещо фальшивого місяця року, на кільканадцятьох порожніх картках великої хроніки календаря.

Ранки були на диво терпкими й свіжими. Спокійний і холодний плин часу, зовсім новий запах повітря, якась відмінна густина світла свідчила про те, що ми ввійшли в якусь іншу серію днів, новий регіон Божого Року.

Під тими новими небесами голос звучав дзвінко і свіжо, як в ще новому й неузжитому помешканні, повному запахів лаку, фарб, вже браних в руки та ще не замацаних речей. З дивним зворушенням пробувалось нової луни, з цікавістю її напочиналось, як холодного свіжого поранку в переддень подорожі тістечко до кави.

Мій батько знову сидів у задніх приміщеннях крамниці, у малій склепінчатій кімнатчині, як вулик, погратованій багатокомірковою реєстратурою, яка без кінця лущилася платівками паперу, листків та фактур. З шелестіння аркушів, з безкінечного карткування паперів виросла ґраткована й марна екзистенція тієї кімнати, від неустанного перекладання стосів в повітрі, з незлічених шильд фірм відроджувався апотеоз у формі схопленого з пташиної перспективи фабричного міста, наїжаченого димовими трубами, обрамленого низками медалей, викрутасами та закарлюками помпезних et і Comp.

Там, як в пташарні, батько сидів на високому стільці, голубники реєстатур шелестіли стосами паперів, кожне гніздо чи дупло аж дзвеніло від цвіркання цифр.

Нетрі великої крамниці ставали все темнішими й що не день повнились запасами сукон, шевйотів, оксамитів та діагоналей. На темних полицях, в тих коморах та прикомірках холодної, пліснявої кольоровости стокротно приростала темна, вистояна барвистість речей, множився та набирав великий капітал осени. Там ті багатства росли і достигали, все ширше розливались по полицях як по галереях якогось великого театру, щоранку поповнювались й проростали новими порціями товару, котрий в паках та скринях разом з вранішнім холодом, з осінньою свіжістю й випарами горілки, покректуючи, вносили на своїх ведмежих спинах бородаті носії. Продавці вивантажували ті нові запаси насичених блаватних кольорів, а потім наповнювали й старанно шпарували ними всі щілини та вільні місця високих шаф.

То був велетенський, вкладений шарами і відібраний по відтінках реєстр найрізноманітніших кольорів осені, котрий, як по гучних сходах, пробігав вверх і вниз по гамах всіх октав кольору. Починався знизу, тужливо й несміло пробував альтових облізлостей та півтонів, потім переходив до вицвілого спузу далечі, до глобальної зелені й блакиту, щораз ширшими акордами наростав вверх, доходив до глибокої сині, до індиго далеких лісів, до плющу шумливих парків, щоб потім через всі охри, санґіни, відтінки рудого та сепії ввійти в шелестку тінь в'янучих садів, дійти до темного запаху грибів, до подихів порохна у глибинах осінньої ночі і до глухого акомпанементу найтемніших басів.

Батько походжав вздовж сукняної осени — заспокоював і втихомирював ті маси, їх наростаючу міць, спокійну силу Пори. Він хотів якомога довше зберегти незайманими ці запаси накопиченої кольоровости. Боявся руйнувати, розмінювати на готівку недоторканий фонд осені. Але знав, що прийде час і осінній вітер, теплий спустошливий вітер повіє над тими шафами, й тоді вони розверзнуться, і ніщо не зможе стримати потоків та струменів кольору, котрими вони вибухнуть на ціле місто.

Надходила пора Великого Сезону. Оживали вулиці. О шостій вечора місто заквітало гарячкою, будинки осявала заграва, крикливо

розкрашені й нагримовані нею люди блукали, гнані якимось внутрішнім вогнем, їхні очі жевріли якоюсь святковою, прекрасною лихоманкою.

В бокових вуличках, тихих провулках, котрі поступово западали в царину смерку, вже було порожньо. Тільки на майданчиках перед балконами бавились діти, бавились вперто, галасливо й недоладно. Вони прикладали до губ й надимали малі піхурі, щоб раптом крикливо напиндючитися великими наростами, що ґелґотали й лопотіли в їх устах, або безглуздо випнутись червоною та піючою когутячою маскою, якоюсь кольоровою, фантастичною і абсурдною осінньою машкарою. Здавалось накокоїжені й піючі ті фантастичні флотилії з бібулки й осінньої погоди довгими кольоровими низками піднесуться у повітря і, як осінні ключі птахів, потягнуться над містом. Або з гамом возили одні одних на малих торохких візках, що вигравали барвистим туркотом коліс, шпиць і дишлів. Наладовані візочки з шумом скочувались у долішній кінець вулиці аж до розлеглої внизу, жовтої вечорової річки, де й розсипалися звалом кружал, коліс і патичків.

У міру того, як дитячі забави ставали все більш жвавими й гамірними, рум'яна міста темніли і заквітали пурпуром, аж раптом весь світ почав в'янути і чорніти, з нього швидко виділявся маячний змерх, котрий плямував всі речі. Підступно і ядуче та зараза сутінок ширилися довкола, перекидалася від речі до речі, чого діткнула — те одразу трухло, чорніло, розсипалося на порох.

Охоплені тихим жахом люди втікали від того змерху, аж поки проказа доходила й до них, вицвітала на чолі темною висипкою, вони розгублювали лиця, котрі відпадали великими безформними лишаями, далі йшли вже безликі й сліпі, по дорозі губили маску за маскою, тому сутінки аж кишіли покинутими личинами, що сипались слідами їх втечі.

Потім все починало заростати чорною порохнявою корою, яка лущилася великими плахтами, хворобливими струпами темряви. А коли долі в тихому замішанні, у паніці швидкого розкладу все зникало і йшло прахом, вгорі підіймався безмовний сполох зорі, мінився дзенькотом

міріадів тихих дзвіночків, підносився міріадом невидимих жийворонків, які летіли в одну срібну безкінченість. Потім раптом спадала ніч — велика ніч, котру розносили подихи вітру.

В її стокротному лабіринті були видовбані світлі гнізда: крамниці — великі кольорові ліхтарні, збиті стосованим товаром і галасом покупців. У яскравих шибах тих ліхтарень можна було спостерігати гомінкий і повний дивних церемоній обряд осінніх закупів.

Та велика, збориста, наростаюча тінями і розпорошувана вітрами осіння ніч крила в своїх складках темряви світлі кишеньки, торбинки кольорового дріб'язку, барвистого розмаю шоколадок, кексів та колоніальних дивовиж. Ті, збиті з ящиків від цукру, яскраво обліплені рекламами шоколаду, повні шматочків мила, веселої тандити, позолочених браслетів, станіолі, трубочок, вафель та кольорових м'ятних цукерків ятки й крамнички були розсіяними по нетрях величезної, порізаної лабіринтами, розкуйовдженої вітрами ночі острівцями легковажности та брязкотельцями безтурботности.

Великі й темні товпища сунули у темряві, у гамірному замішанні, шурханні тисяч ніг, ґвалті тисяч уст — велелюдний, безладний потік, що тягнеться по артеріях осіннього міста. Так і плила та ріка, повна гаму, темних поглядів, хитрих поглипувань, порізана мовою, пошаткована балачками, великою кашею пліток, смішків і замішання.

Здавалось, це рушили товпища осінніх сіючих маком сухих маківок — голови-брязкальця, люди-калатала.

Знервований та підрум'янений загравою батько ходив з блискучими очима по яскраво освітленій крамниці і наслуховував.

Через шибки вітрини та порталу долинав далекий шум міста, приглушений гомін напливаючих товпищ. Над супокоєм крамниці яскраво горіла гасова лампа, що звисала з великого склепіння стелі —

випирала зі всіх щілин і закамарків щонайменший слід темряви. В тиші потріскувала порожня підлога — вздовж і впоперек лічила у тому світлі свої лискучі квадрати, шахівницю великих плит, котрі перекидались одні з одними крускотами й то тут, то там відповідали гучним тріскотом. Зате сукна лежали тихо та безмовно, у своїй повстяній пухнавості, вони обмінювались вздовж стін поза спиною батька поглядами, перекидались від шафи до шафи тихими знаками порозуміння.

Батько наслуховував. Здавалось, в цій нічній тиші його вухо видовжувалось, галузилось аж десь за вікном фантастичним коралом — червоним поліпом, якого колихав шум ночі.

Він наслуховував і чув. Чув з усе більшим неспокоєм далекий приплив насуваючих товпищ. Перелякано кидав очима по порожній крамниці. Але ті темні й руді ангели кудись відлетіли. І він залишався сам разом з своєю тривогою перед натовпом, який ось-ось мав затопити супокій крамниці спустошливим гомінким юрмищем і розхапати, розпродати на торжиці всю ту, роками громаджену в великих затишних сховищах багату осінь.

Де ж запропали ті продавці? Куди поділись ті вродливі херувими, що мали боронити темних суконних шанців? Батько з болем запідозрив, що гріховодять десь в глибинах дому з доньками людськими. Застиглий та стурбований, із зажеврілими в ясному супокої крамниці очима він своїм внутрішнім слухом чув, що відбувалось в нетрях дому в задніх коморах тієї великої кольорової ліхтарні. Дім відкривався перед ним кімната по кімнаті, комора по коморі, як будиночок з карт, і він бачив як продавці гналися по яскраво освітлених кімнатах, по сходах вверх і вниз за Аделею, аж поки вона вислизнула від них та сховалась у світлій кухні, де й забарикадувалась кухонним буфетом.

Там задихана, осяйна й розвеселіла, зі сміхом тріпочучи великими віями, вона і принишкла. Продавці попрісідали під дверима й хихотіли. Вікно кухні відкривалось у велику, повну сум'яття та видінь горобину ніч. Чорні прочинені шибки спливали рефлексами далекої ілюмінації.

Довкола стояли лискучі горшки і бутлі — лощилися у супокої масною поливою. Аделя сторожко вихилила у вікно своє пашіюче, підрум'янене лице з кліпаючими очима. Певна, що вони десь засіли, вона шукала на темному подвір'ї продавців. Аж ось помітила, що один за одним вони обережно пробираються по вузькому віконному карнизі вздовж червоної від відблиску далекої ілюмінації стіни поверху — скрадаються до вікна.

Від гніву та розпачу батько вибухнув криком, але тієї миті на нього насунув гам голосів і вікна крамниці раптом наповнились обличчями, перекошеними від сміху розбуялими лицями, що розплескували носи на блискучих шибах. Вкрай обурений батько побагровів і вискочив на ляду. І коли натовп почав приступ на цю твердиню, галасливою юрбою вдерся до крамниці, він одним стрибком забрався на полиці з сукнами й, повиснувши високо над товпищем, що є сили трубив на сполох, дув у великий шофар. Але склепіння не наповнилося шумом поспішаючих на поміч ангелів, натомість кожному зойку труби відповідав великий розбуялий хор натовпу.

— Гендлюй, розпродуй, Якубе! — волали всі, і це весь час повторюване та повторюване волання хору ритмізувалось й поволі переходило у підхоплену всіма горлянками мелодію рефрену.

Аж тоді батько здався, зіскочив з висоти карнизу і з криком кинувся на барикади сукон. Великий в гніві, зі здутою жилами, немов пурпуровий кулак, головою він видерся, як змагаючий пророк, на суконні шанці й почав на них шаліти. Цілим тілом впирався у величезні паки вовни, виважував їх з оправи, підсувався під величезні сувої сукна, підносив на згорбленій спині, щоб з глухим гуркотом скинути з висоти антресолей на ляду. Паки лопотіли й розвивались в повітрі величезними хоругвами, полиці зівсюди висаджувались вибухами драпувань, водоспадами сукон, як від ударів Мойсеєвої патериці.

Так ринули, бурхливо виверглись, поплили широкими ріками скарби шаф. Виривався, ріс, множився та заливав ляди й столи кольоровий вміст полиць.

Стіни крамниці зникли під величезними формаціями цієї суконної космогонії, під тими гірськими пасмами, котрі потужними масивами наростали одні над одними. Між гірських узбіч відкривалися розлогі долини, високим патосом вершин гриміли континенти. Крамниця розросталась в повну озер та перспектив панораму осіннього краєвиду, на тлі цих лаштунків між складок і долин фантастичного Ханаану мандрував батько — великими кроками прямував з пророчо розпростертими в хмарах руками і ударами натхнення творив лице краю. А долі, коло підніжжя цього виросло з гніву батька Синаю, жестикулював, злословив, славив Баала та гендлював народ. Гендлярі згрібали цілі жмутки м'яких фалд, драпувалися кольоровими сукнами, вповивалися в імпровізовані доміно та плащі, безладно і вволю просторікували.

Вирослий від гніву, батько зненецька зависав над тими купками базарників і громив з висоти цих поган могутнім словом. Потім, гнаний розпачем, видирався на високі антресолі шаф, в нестямі біг по бантах полиць, по лунких голих риштуваннях, батожений образами безсоромної розпусти, яку відчував за спиною в глибинах дому.

Продавці власне добиралися до залізного балкону на рівні вінка і, зачепившись за балюстраду, вхопили за поперек і витягали через вікно Аделю, котра тріпотіла очима і волочила за собою смагляві в єдвабних панчохах ноги.

Охоплений від огиди до гріха жахом, батько виростав гнівом своїх жестів в прозу краєвиду, а внизу безтурботний народ Баала віддавався розгнузданим веселощам. Якась пародійна пристрасть, якась зараза сміху опанувала тією голотою. Як можна було чекати поваги від них, від того люду калатал та горіхових дідків! Як можна було ждати хоч якогось розуміння великих турбот батька від тих млинків, що безперервно мололи кольорове конфеті слів!

Глухі до громів пророчого гніву ті гендлярі в єдвабних бекешах малими групками присідали довкола складчастих гір тканин, з смішками

велемовно перебирали достоїнства товару. Своїми шпаркими язиками та чорна біржа шурхала по шляхетній субстанції краєвиду, кришила її сікачем просторікувань й мало не ковтала.

Віддалік, перед високими водоспадами ясних тканин групками стояли гебреї в кольорових халатах та великих хутряних шапках. То були мужі Великої Ради, достойні й повні гідности панове, що погладжували довгі, пещені бороди й точили між себе помірковані, дипломатичні розмови. Але і в церемонних розмовах, в поглядах, котрими вони обмінювалися, був відблиск усміхненої іронії. Між них шмагали й посполиті — сірий натовп, голота без лиця і стану. Вона запінювала невгіддя краєвиду, обсипала його дзвіночками й брязкотельцями бездумних теревенів. Це був елемент блазенський, запала в шал танцю юрма полішинелів та арлекінів, котра — сама не маючи серйозних торгових намірів — своїми блазельськими фіґлями зводила до абсурду подекуди укладувані торгові угоди.

Однак поступово, знудившись своїм блазнюванням, той веселий народець розпорошувався в дальніх околицях краєвиду і там поволі пропадав між скелястих зламів та долин. Очевидно один з одним ці веселуни западали десь в щілини й складки терену, як забиваються по кутках та закамарках наприкінці бальової ночі змучені забавою діти.

Тимчасом вітці міста, мужі Великого Синедріону, походжали повними поваги й гідности групами, й вели тихі, глибокі диспути. Вони розбрелись по всьому цьому розлогому гористому краю — вдвох, втрьох мандрували його далекими крутими шляхами. Їх малі й темні постаті залюднили всю цю пустельну височину, над якою зависло тяжке і темне небо, небо поморщене й похмуре, пооране довгими паралельними борознами на срібні й білі скиби, в глибині яких показувались все нові й нові поклади його нашарувань.

Світло лампи створювало в цій країні штучний день — день дивний, день без світанку й сутінок.

Батько поволі заспокоювався. Його гнів укладався й застигав в покладах та пластах краєвиду. Він сидів на антресолях високих вулиць й дивився на западаючий в осінь розлогий край. Бачив як на далеких озерах відбувався вилов риби. В маленьких лушпинках сиділо по двоє рибаків — запускали в воду сіті. На березі хлопці несли на головах повні тріпочучого срібного полову кошики.

І тільки тоді він помітив, що в долині групи подорожніх задерли до неба голови й щось показували одні одним.

Небо зненацька закишіло якоюсь кольоровою висипкою, обсипалось плямами, що колихались, росли і дозрівали, аж раптом наповнили простір дивним людом птахів, котрі колували й кружляли великими перехресними спіралями. Все небо було повне їх шляхетного паріння, лопоту крил, величних ліній тихого ширяння. Деякі з них як величезні лелеки линули на широко розпростертих крилах, інші, подібні до кольорових китиць, до варварських трофеїв, щоб втриматись в потоках теплого леготу, мусили тяжко і незграбно тріпотіти крилами; інші, зрештою недолугі конгломерати крил, міцних ніг і обскубаних ший, нагадували погано напханих сипів та кондорів, з яких сипалося трачиння.

Між них були й птахи двоголові, птахи багатокрилі, птахи каліки, котрі недолуго борсалися в повітрі махаючи одним крилом. Небо починало нагадувати стару фреску — фреску, повну монстрів та фантастичних звірів, які кружляли, розходились і знову сходились по кольорових еліпсах один до одного.

Облитий на бантах раптовим світлом батько встав, простягнув руку — зазивав птахів старим покликом. Він впізнавав їх і дуже розчулився. То було далеке, забуте потомство тієї пташиної генерації, яку колись Аделя розігнала на всі сторони неба. Тепер те штучне потомство, те дегенероване, внутрішньо мізерне, звиродніле й вибуяле пташине плем'я поверталось додому.

Недоречно велике, по-дурному пішовши в ріст, воно всередині було порожнім і мертвим. Вся життєва сила тих птахів пішла на фантастично розбуяле оперення. То було щось подібне до музею вимерлих родів, лахмітні пташиного Раю.

Деякі з них літали навзнак, мали незграбні та тяжкі, подібні до колодок та замків дзьоби, обважені кольоровими наростами, — були сліпими.

О, як зворушило батька це несподіване повернення, як дивувався він пташиному інстинкту, тією прив'язаністю до Вчителя, котрий як малу дитину пестив той вигнаний рід, який врешті по багатьох генераціях в останній день перед згасненням племені потягнув назад до прадавнього краю.

Але ті сліпі паперові птахи вже не могли впізнати батька. Даремно він кликав їх давнім покликом, забутою пташиною мовою — не чули його й не бачили.

Аж раптом в повітрі засвистіло каміння. Це веселуни, те дурне й бездумне плем'я, почали жбурляти каміння в фантастичне пташине небо.

І даремно батько страхав та погрожував заклинальними жестами рук — не чули і не бачили. А птахи падали. Втраплені каменем, тяжко обвисали і в'янули вже в повітрі. Ніж долетіти до землі, ставали безформним жужмом пір'я.

Швидко та дивна височина покрилась дивовижною падлиною. І доки батько добіг до місця погрому — весь пташиний крилатий рід вже замертво лежав на скелях.

Тільки тепер батько міг зблизька побачити всю нікчемність тієї зубожілої генерації, всю сміхотворність її мізерної анатомії.

То були величезні, будь-як напхані старим стервом віхті пір'я. В багатьох не можна було вирізнити голови, бо та ціпкувата частина тіла не мала на собі жодних проявів душі. Деякі, як зубри, були вкриті кудлатою, позлипалою шерстю й відразливо смерділи. Інші нагадували горбатих, лисих і дохлих верблюдів. Ще інші, очевидно, були з певного роду паперу, всередині порожні й на диво пістряві ззовні. Декотрі зблизька виявилися не чим іншим як великими хвостами пав, кольоровими віялами, в котрі незрозумілим чином вдихнули якусь ілюзію життя.

Я бачив сумне повернення батька. Штучний день поволі забарвлювався кольорами звичного світання. В опустілій крамниці верхні полиці набрали барв світанкового неба. Між фраґментів згаслого пейзажу, між зруйнованих лаштунків нічної обстави батько побачив продавців, що просиналися. Вони підіймались між сувоїв сукон і смачно позіхали до сонця. Наверху, в кухні, розпатлана і тепла від сну Аделя почала молоти в млинці каву, притиснула його до білих грудей, від яких зерна набирали блиску й жару. У сонячному світлі почав вмиватися кіт.

Переклав Тарас ВОЗНЯК